

DOM IN SVET

Dom in svet, letnik 51, številka 7

Vsebina

Leposlovje in znanstvo:

- Severin Šali / Obisk v mrtvem domu. 369.
France Bevk / Domačija. 371.
Dušan Ludvik / Vprašanje. 380.
Juljusz Słowacki — Tine Debeljak / Oče okuženih (pesnitev). 381.
Jože Krivec / Dom med goricami. 396.
Dušan Ludvik / Mrtev svit. 408.
Ivan Grafenauer / Zamorci in zamorske deklice v narodnih legendah. 409.

Razglednik:

- Umetnost:** France Mesesnel: Janez in Jurij Šubic (St. Mikuž). 419. / Po italijanskih umetnostno zgodovinskih razstavah (Jože Gregorič). 422.
Zapiski: Razbita plastika na Muzejskem trgu ali kulturna Ljubljana A. D. 1939 (St. Mikuž). 428.

Umetniške priloge:

- Sl. 21. Leonardo da Vinci: Počaščenje sv. Treh kraljev. / Sl. 22. Paolo Veronese: Pridiga sv. Janeza Krstnika. / Sl. 23. Moretto: Eden izmed desetih prerokov.

Vinjete izdelal akademski slikar Evgen Sajovic.

Dom in svet izhaja 15. vsakega meseca, desetkrat v letu, z izjemo mesecev julija in avgusta. — Naročnina znaša letno 80 dinarjev, za dijake 60 dinarjev. Dovoljeno je plačevanje v obrokih. — Izdaja ga konzorcij Doma in sveta, ki ga predstavljajo: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. — Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. — Odgovorni urednik dr. Tine Debeljak, Jugoslovanska tiskarna. — Upravništvo: v Ljubljani, Pred škofijo 5. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Za tiskarno odgovarja: Kramarič Jože.

Severin Šali | Obisk v mrtvem domu

V težki mračni noči, ko odmeva grom
in oblakov sence so zemljo pokrile
in starinske ure so polnoč odbile —
vračajo se mrtvi v moj umrli dom.

Vračajo se radi, saj jih večno spaja,
saj jih večno vabi vonj zemljé in žita
in vodé šušljanje iz dolgega korita,
kjer živina trudna žejo si napaja.

Pridejo iz spremstva one dolge vrste,
ki sedaj priklenja jih na oni strani,
sedli bomo skupaj in si segli v dláni —
prazne nekaj časa bodo tesne krste.

Ves krepak se javil oče je med vrati:
glej, še vedno nosi svojo staro čedro!
Skrbna teta nosi mleka polno vedro,
z blaženim nasmehom gleda vame mati.

Jaz prižgal sem v kotu stenj lojene luči,
miza zablestela je v belini prta,
sestra bo pritekla z rožami iz vrta,
že so zarožljali v kašči težki ključi.

Mati nam prinesla kruha je s police,
oče je nastavil staro vino v kleti —
in potem začeli bomo pesem peti,
vsa žareča sije babica v lice.

Jemo kot družina kar iz ene sklede,
bratu spet nagaja mala sestra Lena,
v peči prasketajo grčava polena,
na zapečku maček zadovoljen prede.

Oče neha prvi, križa se počasi,
z resnim glasom delo nam pripoveduje,
sklonjen na komolce v okno pogleduje —
o, lepo je biti v svoji rodni vasi!

Treba bo orati, iztrebiti hoste,
zasaditi drevje, plačati dolgove,
pobeliti stene, dati pode nove,
povabiti stare, dobre znance v goste.

In potem vsi skupaj gremo čez dvorišče
daleč naokoli so vse njive naše,
v stajah že govedo čaka tečne paše,
lastovka pod streho spet si gnezdo išče.

Jutri bomo vpregli, plugi so že rjavi,
seme težko čaka, da bo zopet klilo.
zemljo izsušeno bo nebo zalilo,
Bog pa dal bo rasti... in da bomo zdravi...

Noč je zunaj mračna in udarja grom,
klici mrtvih v burji so me prebudili,
bliski na grobove pot so razsvetili:
zdaj je zopet prazen moj umrli dom.

Misel je v preteklost mojo zaživela,
trudna poiskala mladih dni spomine.
Spet sem sam. Le v kotu, polnem pajčevine,
gleda name Kristus, dobri Bog, z razpela.

France Bevk | Domačija

15.

Bilo je že pozno, ko se je Zemljak zdramil iz svojih občutkov. Pogledal je na uro in se zavzel. Kaj pa prav za prav misli? Čakal je ženo, a si tega ni hotel priznati. Upal je, da se Reza vrne. Ni je bilo. Tako hudó in do konca se še nikoli nista sporekla. A Reza, namesto da bi to poizkusila skriti pred ljudmi, je raznesla po vsej vasi. Ob tej misli ga je jezilo, da je stiskal zobe.

Dvignil se je. Tedaj mu je bilo že jasno, da žene ta večer ne bo. Morda čaka, da jo pojde iskat. Kam? Če bi to tudi vedel, bi ne šel... Pogledal je v hlev, da vidi, kako je z živino. Čutil se je oslavljenega, vendar ni imel teka. Slekkel si je premočeno obleko, v kateri se je kuhal, in legel brez večerje. V dušo mu je bil stopil občutek nečesa grdega, ki se ga ni mogel iznebiti. Zakaj se ni raje brzdal? Hudič, ko pa je bila Reza kot brez uma!

Odganjal je občutke in se trudil, da bi jasno presodil svoj položaj. To se mu je zdaj laže posrečilo kot kdaj koli poprej. Misli so mu bile jasne, ni se vdajal kakim praznim utvaram. Pomagati bi mu mogel le čudež. Zakaj bi resnici jasno ne pogledal v obraz? Tudi upanje, ki mu ga je bil dal uradnik, je zdajci zavrgel. Brinar ni poznal predsodkov in ni imel srca, kadar je šlo za njegovo korist. Niti s prošnjo niti z grožnjo bi ga ne mogel odvrniti, da bi ne šel na dražbo. Saj zato mu je šlo, rokomavhu.

Z bridkim očitkom v srcu se je spomnil na Lenarta. Pa saj je očital tudi samemu sebi. Ali ga ni nazadnje sam pognal od doma? V duševni zapuščenosti se je oprijel neke misli, ki jo je bil še prejšnji dan zavrgel. Vendar mu še ni dozorela v sklep. Počakal bo jutra.

Spal je nemirno. Komaj se je zaznal dan, že je bil na nogah. Hiša se mu še nikoli ni zdela tako pusta kot takrat. Še ura se je ustavila, ker jo je bil pozabil naviti. Misel, s katero je bil zaspal, mu je še vedno brnela v glavi. Izginili so mu poslednji pomisleki.

Položil je kravi in junici in pozajtrkoval kos kruha s slanino. Oblekel se je v praznjo obleko, nato je odšel z doma, ne da bi zaklenil hišo.

Na klancu je srečal Katro. Kazalo je, da je bila namenjena k njemu, zakaj ko ga je uzrla, se je ustavila. Odzdravil je, a je šel mimo nje, ne da bi jo bil pogledal.

»Tone!« ga je poklicala. »Reza je pri meni.«

»Le naj bo!« je rekel, ko se je okrenil.

»Toda — Tone! Saj sta vendar zadosti stara.«

»Mislim, dà! Saj zato! Povej ji, da je nisem podil od hiše. Sama je odbezljala.«

»Ko si jo pa hotel tepsti.«

»Njen jezik jo je hotel tepsti!« je mož zarohnel. »Z doma grem, to ji povej! Živini sem položil, a krave nisem pomolzel. Tudi prašič kruli. Vrne naj se in naj bo, kakor Bog zapoveduje.«

Katra je hotela še nekaj reči, a on ji ni dal. Zamahnil je z roko in šel dalje.

Krenil je iz vasi, čez položno pobočje, po kolovozu, ki je vodil proti severu. Namenil se je k Micki. Po njeni poroki je bil le še enkrat na tisti samoti. Pred dvema mesecema, ko je umrl stari Krivec, ni šel kropit. Le na poti se je bil pridružil pogrebnemu sprevodu.

Čez noč se je bilo nebo uvedrilo. Priroda je bila tiha, kakor da počiva od izmučenosti. Zrak je postal hladnejši. Na jugu je bilo nebo jasno, a se je počasi oblačilo od severa in od vzhoda.

Micko je našel pred pragom, mešala je oblodvo za prašiče. Ko ga je zagledala, se je na vsa usta začudila. Odkar je bil užaljen tako rezko zavrnil posojilo, si nista bila več kot nekdanj. Oče ni rad pozabljal. Kaj ga je prignalo zdaj, na delavnik, in v praznji obleki? Ali se je kaj zgodilo?

Tone je opazil njeno začudenje, bil je v zadregi. Oziral se je po nebu.

»Presneto, da bo še snežilo!« je rekel.

»Prezgodaj bi bilo. Pri nas še nimamo niti drv niti stelje. Ali je doma kaj novega?«

»Nič, nič,« je zategnil izbegovaje njenemu pogledu. »Ali si sama?«

»Sama. Otrok spi. Drugi so šli po drva.«

Zemljak je nekoliko počakal. Znova se je ozrl na nebo, nato v tla.

»Ti imaš Lenartov naslov, ne?« je vprašal.

»Imam,« je rekla Micka in od začudenja tako zazijala, da je očeta razjezilo.

»Kaj zijaš!« se je razhudil. »Ali ti kaj piše?«

»Piše... včasih. Seveda mi piše.«

»Kaj pravi?«

»Po novicah vprašuje. O sebi zadnji čas ne piše niti dobro niti slabo. Da je zdrav, da se ima kakor ponavadi...«

»Prav.« Zemljak je brsknil z nogo kamen, ki mu je ležal na poti.

»Prišel sem, da mu napišeš pismo... v mojem imenu...«

In je znova odšel po izbi. Ako bi Micka tudi imela denar, bi je zanj ne prosil. Preveč se mu je bilo zamerilo pred dvema letoma. Vendar je verjel, da bi mu zdaj hči od srca rada pomagala. Njene solze so mu nazadnje dobro dele. Bila je zlatega, čutečega srca. To in pa skrivnost, ki ji jo je zaupal s pismom, mu jo je zopet približalo. Saj ni bil še nikoli tako beden kot v tistem trenutku. Še nikoli tako potreben, da bi se na koga oslonil z dušo.

»Tako j.« Hči je stežka skrivala radost. Kaj se je zgodilo z očetom, da hoče pisati Lenartu, ki mu ga prej ni smel nihče niti omeniti? »Počakajte, da svinjam nasujem v korito!«

Potem je Micka sedela za mizo, pomakala pero in čakala, kaj naj napiše. Oče je z rokama na hrbtu hodil iz kota v kot. Mrščil je čelo, kakor da s težavo zbira misli.

Hčeri se je zdel čudno postaran. V resnici je bil strt kot še nikoli. Kakor da so mu dogodki prejšnjega dne pobrali vse moči. Vse je bilo izgubljeno, misli na sina se je oprijel kot poslednje možnosti. Morda njegove besede, da mu gre dobro, niso bile le prazno bahanje, in ima toliko denarja, da lahko reši hišo. Vsaj za eno leto. To mu je že večkrat prišlo na misel, a ga ni toliko izmehčalo, da bi mu bil pisal. Tiho je upal in želel, da se bo sin sam oglasil. Ni se. V sili se je odločil še za to poslednje ponižanje. Zdaj mu niti ni bilo do tega, da bi mu le z besedo branil Zaliko, ako se vrne. Zase bo izgovoril le, da mu Lajšar ne sme pred oči. Ako mu je količkaj do doma in more pomagati, naj se vrne. Še nekaj dni je časa. Če pa pomagati ne more ali noče, naj le ostane, kjer je. On in mati se bosta že kako prebila do smrti...

Narekoval je z bridkim glasom, malce zmedeno. Hčere se ves čas ni upal pogledati v obraz. Micka je pisala, a skoraj po vsaki besedi je bežno pogledovala očeta. Bila je začudena, osupla, da ji je šumelo v glavi. Da, saj je slutila, da se doma ubijajo z dolgom. Toda oče je molčal, mati pa o tem tudi ni vedela nič določnega. Zdaj jo je zadelo kot strela z jasnega. Pisala je, pisala, delala pogrške, porajala so se ji različna vprašanja. Pa se je bala ziniti. Oče je bil vedno tako čuden. Pa saj ji je bilo tudi brez vpraševanja jasno, tako jasno, da jo je z bolečino zbadalo v srcé. Ustnice so ji trepetale, peklo jo je v očeh. Vse jo je bolelo od premagovanja, da ni na glas zajokala. Solzam pa se ni mogla ubraniti, da bi ji ne bile pritekale po licih.

Oče jih je opazil in se razburil.

»Kaj pa je?« je zarenčal.

»Moj Bog! Nič tega nisem vedela!«

»Na veliki zvon bom obešal!«

»Saj ne pravim tega. Le hudo mi je. Ako bi mogla, bi vam pomagala.«

»Vem, da ne moreš. Boga naj zahvali, kdor danes lahko sam izhaja. Zato te tudi nisem prosil.«

Micka je napisala naslov in zalepila pismo. Zemljak ga je stlačil v žep.

»Pa molči o tem!« ji je rekel.

Hči je težko vzdihnila.

»Kaj pravi mati?«

»Saj veš.« Oče je skomizgnil z rameni. »Stoka, kakor je njena navada.«

»Ako ne bosta imela kam na svetu, pridita k meni!«

Tone je zastrmel v hčer.

»Kaj pa Jakob?«

»Moj Bog, saj tako slab pa tudi ni! Oče je umrl, zdaj je njegova kamra prazna. Saj ne bosta za vbogajme, ako se tega bojita. Mati bo kdaj povarovala otroka. Vi boste pa scepili kako poleno.«

No, dà. Tonetu se je milo storilo, tesno mu je postalo ob srcu. Besede so bile izgovorjene odkrito, iz tople ljubezni, vendar so ga nemilo zadele. Kakor da je iznenada zagledal bodočnost pred očmi. Ali bo mar tudi z njim, kot je bilo z očetom, ki je pri hčerki hiral poslednje dni svojega življenja? To se mu je do konca upiralo. Vendar se dobrohotni ponudbi ni upal kar tako odreči.

»Saj morda ne pride do tega,« je rekel zamolklo.

»In — če pride?«

»Potem... Jaz ne! Če bo hotela mati.«

Hči ga je zavzeta pogledala.

»In vi?«

»Jaz... Jaz bi tega ne preživel,« mu je trdo, a obenem bridko prišlo čez ustnice.

»Oče!«

»Je že prav,« mu je trdo zapel glas. »Hvala za pisanje! Zdaj moram pa iti, da opravim na pošti.«

Ni se dal pregovoriti, da bi počakal kave. Poslovil se je in naglo odšel. Imel je težek korak, ko se je spuščal niz brdo. Hči je gledala za njim.

16.

Najrajši bi bil v ovinku obšel vas in krenil naravnost k fari. Toda mučila ga je skrb za dom. Vso pot je ugibal, ali se je morda žena vrnila. Verjetno, da se je, a je bila kdaj pa kdaj trda kot on. Saj ni bilo zanj, misliti bi morala na živino.

Zagledal je dim nad streho in si oddahnil. Rezo je našel pred ognjiščem, kuhala je kosilo. Ni ga pogledala, ko je vstopil. Bila je vsa

zresnjena v obraz, poznalo se ji je, da je mnogo jokala. Tone ni občutil niti trohice zmagoslavja, bil ji je hvaležen. Kljub napakam, ki jih je imela, je bila hiša brez nje tako strašno pusta in prazna.

»Ali si napojila živino?«

Ni mu odgovorila. Le naj vidi, da ni pozabila. Vrnila se je pač, a lepe besede ne bo tako kmalu učakal od nje. Čutila se je ponižano. Toneta je ženino vedenje zbolelo, a ne razjezilo. Se bo že vdala. Ne more zahtevati, da bi bila takoj taka, kakor da se nič ni zgodilo.

Po kosilu je odšel k fari. Na pošti je priporočil pismo za Lenarta. Potem se je zamudil v krčmi. Neki kmet, ki je bil že vinjen, mu je pripovedoval zgodbo o neki zamotani pravdi. Ker mu ni stregel le z gostimi besedami, ampak tudi z vinom, ga je poslušal prav do noči. Nato se je naglo poslovil in odšel proti domu.

Zunaj je bila tako gosta tema, da skoraj ni bilo videti poti. Nebo se je bilo do noči popolnoma pooblačilo. Nobene sape, zrak je bil vlažen, mrzel, dišalo je po snegu. Zemljak je kdaj pa kdaj dvignil obraz. Ali ne naletuje? Na licih je čutil prve omraznice.

Pot se je vila okoli pobočja, zdaj se je dvigala, drugič padala. Senožeti in gozdovi, tu pa tam pustote in prepadi. Tone se je tiščal brega, da bi mu ne zdrsnilo pod pot. Dosegel je obronek, s katerega je bilo ob belem dnevu videti vas. Nekateri nedeljski večer, kadar se je pozno vračal domov, je s tistega mesta zagledal razsvetljena okna, ki so mežikala skozi krošnje sadnega drevja. Dvignil je glavo iz navade in se ozrl preko pobočja hriba.

Ob tem pogledu mu je kri zastala v žilah. Na obronku, nekako sredi vasi, je zagledal velik ogenj. Spomnil se je kresov, ki so jih nekdam kurili pastirji. Pa kaj bi kres ob tem letnem času? Ogenj je švigal vedno više, dolgi jeziki plamenov so sikali in razsvetljevali vso okolico. Razložil je svetle oblake dima. Velike snope žarečih isker je pošastno nosilo skozi temo.

Požar! To mu je bilo v hipu jasno. Kje gori? Ob srednjem klancu nekje. Pri Brinarju? Pri Lajšarju? Ali ni mnogo dljé? Nekdo je zažgal hosto na gmajni. Ali pa gori žaga ob potoku. Ponoči rado vara pogled.

Njegova hiša gori! Ni bil vinjen, a tedaj ga je obšla čudna omotica, kri mu je zagomazela do prstov na nogah. Saj ni mogoče! Negotovost mu je dala peruti. Tekel je, kar so mu dopuščale moči. Do prve hiše ob klancu je bilo pol ure hoda, a on jo je upehan in ves znojen dosegel v četrto ure.

Na pragu je stal pastir in se oziral v pojemajočo svetlobo požara za gričem.

»Kje gori?«

Deček ga je začuden pogledal.

»Pri vas.«

»Bog pomagaj!« je vzkliknil Tone in udaril z rokama ob telesu.

Noge so mu bile za trenutek kakor ohromele. Potem se je zopet zdril v tek, čevlji so mu divje razbijali po klancu... Ko je dospel, je bila hiša s hlevom že pogorela. Krava in junica sta stali privezani za eno izmed dreves v dnu sadovnjaka. Reza je čepela in stokala med razno ropotijo, ki so jo utegnili rešiti. Poleg nje je stala Katra in jo tolažila. Ob pogorišču je bila zbrana vsa vas, možje, žene in otroci. Le varuhi so ostali doma. Nekateri so stali z rokami v žepih, bili so že obupali, gašenje se jim je zdelo nesmisel. Kar se je zgodilo, se je zgodilo, ni bilo mogoče več popraviti. Drugi pa so še vedno nosili vodo od korita in jo od daleč zlivali v ogenj, ki je tudi brez tega ponehaval.

Vsi hkrati so se ozrli v Zemljaka. Ta se je ustavil in z obupnim, vprašujočim pogledom ošnil ljudi, kakor da ne more razumeti.

»Kako se je to zgodilo?« je izhropel.

»Kdo to ve?« je rekel Košan in skomizgnil z rameni. »In če bi tudi vedeli, bi nič ne pomagalo. Zdaj je treba le rešiti, kar se da rešiti.«

»Rešiti se ne da nič več,« je dejal Gričar in vrgel škaf od sebe. »Kar je, je.«

Zemljak bi se bil najrajši sesedel in zastokal. Pa je zgrabil drog in z njim planil k pogorišču. Dregnil je v kup žerjavice, iz katerega je znova buhnil plamen in liznil proti nebu. Vročina je udarila v Toneta s tako silo, da bi ga bila skoraj omamila. Umaknil se je, se spotaknil in padel. Ko se je znova pobral, je z obupno kretnjo vrgel drog od sebe.

Zagledal je Lajšarja. Ta je bil prav tedaj prišel po klancu, obstal in gledal, kakor da se čudi.

»Pozen si, ako si prišel gasit,« mu je strupeno vrgel Mejač.

»Pil sem, pa sem spal kot ubit,« je oni križem pogledal in srdito izpljunil. »Pa kdo, za vraga, je zažgal?«

»Ali je moral kdo prav zažgati?« ga je vprašal Koren.

Nekoliko v stran sta stali Lajšarica in Zalika. Trepotali sta, kakor da ju mrazi, in se s sočutnim pogledom ozirali na Rezo, ki se je od žalosti venomer pozibavala z gornjim delom telesa. Zemljak se je vprašujoče zazrl vanju. Medtem je bil Lajšar godrnjaje in z negotovim korakom odšel po klancu.

»Tako mislim, da samo ni začelo goreti,« se je oglasil Brinar in pogledal Petra.

»In ti si ga videl, ki je podtaknil ogenj?« se je ponorčeval Mejač. Brinar ga je sršenasto pogledal.

»Saj nisem rekel, da si ti ne kdo drugi.«

»Seveda ne, ker bi potem ne mogel ponoviti pred sodnijo.«

Ljudje so bili še pod vtisom nesreče in jim je bilo v tistem trenutku tuje vsako obdolževanje. Brinar je pomignil Petru, odšla sta proti domu.

Nihče več ni gasil. Ogenj je ugašal bolj in bolj, le v dnu velikega kupa je še tlelo. Plamenčki, ki so se tu pa tam porajali, so širili le medlo svetlobo. Hkrati je začelo gosto snežiti. Težki kosmi so se naglo oprijemali tal. Vendar se ljudje še niso razšli. Kakor da se ne morejo ločiti od bornih ostankov požara.

Zemljak se je bil sesedel na vlažna tla in strmел predse. Prej kakor je pričakoval, ga je vrglo na klanec. Ostal je bolj gol, kakor bi si to mogel misliti v najstrašnejših sanjah.

»Prašiča so odgnali h Korenu,« mu je rekel Gričar. »Za kravo in junico je prostora v mojem hlevu. Še tebe in Rezo bi moral kdo sprejeti pod streho.«

»Brinar bi ju najlaže vzел. Pa ga ni več.«

»K njemu bi ne šel,« je rekel Zemljak suho, a odločno.

»Saj sta lahko pri meni,« se je oglasila Katra. »Se bomo že kako stisnili, četudi je bajta majhna. Največkrat pa me ni doma.«

Zemljak se je dvignil in se s trudnim pogledom ozrl po sosedih. Pomoči, ki so mu jo ponujali, ni smel ne mogel odreči. Ali naj mar v snegu prenočuje na prostem? A obhajal ga je grenak občutek, kakor da je iztegnil roko za vbogajme.

»Pomagajte mi, ako morete,« je rekel z vzdihom. »Jaz si ne morem.«

17.

Katrina bajta je stala pod Zemljakovim sadovnjakom, na zaplati puste zemlje, ki je bila od vseh strani obdana od živih plotov. Dve mali okni sta gledali na nizko jelševje, ki se je bohotilo v bližini; večna vrata so bila zakajena, vsa črna od saj. Na temnih stenah z razpokanim ometom je bilo komaj prostora za štiri starinske podobe. Postelja in velika skrinja, vse je bilo neprijazno in tuje. Prijetna je bila le toplota, ki je vela od velike peči.

Nanjo je bila počenila Katra; zdelo se je, da z glavo podpira nizki strop. Reza se je bila potegnila v zdič in se vsa sključila. Tone je bil sedel na klop. Trpko zamišljen je s prsti bobnal po mizi.

Ni mogel dolgo prestajati na mestu. Med tistimi stenami mu je bilo bolj tesno kot takrat, ko je bil kot deček pobegnil z doma. Zavest, da nima več koticčka, v katerega bi se skrיל pred ljudmi, ga je pekla kot žerjavica. Dvignil se je in stopil po izbi. Toda ta je bila z ropotijo, ki so jo bili rešili iz požara in tja prenesli, tako zašarjena, da je komaj mogel narediti nekaj korakov. Vrtel se je kakor veverica v kletki. Poleg tega ni našel iz svojih misli in občutkov, preburno se je pretakalo v njem, ga mučilo in razganjalo.

Zdaj pa zdaj se je po strani bežno ozrl na Rezo, ki je sklepala roke na kolenih. Saj ni molila, ves čas ni spregovorila, le strta in žalostna je bolščala predse. Tudi jokala ni več, kakor da se je topo vdala v svojo usodo. Kdaj pa kdaj je vzdihnila in se zdrznila, kakor da se je prestrašila sama sebe. In se je zopet neumorno zapredala v neko misel.

Tako bedna je bila na pogled, da se je Zemljaku zasmilila. Nesreča mu jo je neznansko približala, bilo mu je odkrito žal spora prejšnji večer. Ženska je, presneto, po svoje misli in po svoje čustvuje. To bi bil moral vedeti. On bi bil moral imeti več razsodnosti. V tistem trenutku ga je zažejalo po kom, ki bi mu lahko po svoje potožil, ali se z njim vsaj porazgovoril. Molk ga je težil, kakor da mu skala pritiska na prsi.

»Kdaj je začelo goreti?« se je oglasil.

Reza se je zdrznila in ga začudena pogledala. Mene si vprašal? Ni se obotavljala, zgrabila je za ponudeno besedo.

»Koj po mraku je bilo,« mu je odgovorila in upirala pogled v peč. »Pred ognjiščem sem sedela in malce zadremala. Saj spala nisem, le dremavec me je premagal, ker prejšnjo noč nisem zatisnila oči... Tedaj je nekdo zavpil na klancu... Jezus, kako sem se bila prestrašila! Ogenj je bil že v strehi. Bog nam pomagaj!«

»Pa je zagorelo na izbi?«

»Kdo ve, morda na izbi, v senu ali v slami. Morda tudi v skednju... Mislila sem, da bom na mestu umrla...«

Rezi so zatrepetale ustnice, a je zatrla solze.

»Ogenj je kdo podtaknil,« se je oglasila Katra s peči.

Tonetu je zastal korak, zastrmel je v sosedo.

»Ali misliš?«

»Vsi tako mislimo! Ali ti ne?«

»Ne bi se upal koga dolžiti,« je odgovoril počasi, negotovo in zopet odšel po izbi.

Tudi njega je bila že obšla ista misel, a se mu je zdela pregrozna, da bi ji dal peruti.

»Tudi jaz nisem nikogar imenovala. Bog obvari!«

Katra je Tonetu in Rezi ponudila večerjo, a sta se lepo zahvalila. Nista čutila lakote. Tone je občutil le žejo po kaki močni, žgoči pijači, da bi ga omamila.

»Ali imaš žganja?« je vprašal Katro.

»Imam. Ali naj ga natočim?«

Zemljak je zvrnil kozarček in še enega. Bil je kakor izsušena zemlja. Imelo ga je, da bi žganje vlival vase kot vodo. Spreletel ga je mraz prav do kosti, hotel se je ogreti. Kmalu mu je kri živeje

zaplala po žilah, skrb se je omamljena vsaj za trenutek umikala svetlejšim podobam... Natočil je kozarček in ga nesel Rezi k peči.

»Da se ogreješ,« ji je rekel. »Saj se vsa treseš.«

Da, res, žena je vidno trepetala, dasi jo je vso objemala toplota, ki je vela od peči. Zavzeta je pogledala moža. Hlepela je po pijači, vendar jo je odklonila. Ne, hvala! Ne bom pila. Res ne! Bila je še vedno užaljena, ni še pozabila prejšnjega večera.

»Kaj se boš kujala!« se je Tone trdo odhrkal. »Ako sem ti katero rekel... kaj bi tisto! Kadar si ga potrebna, ti ga ne kratim... Zdaj... zdaj...« Hotel je reči nekaj tehtnega, a mu je glas zatrepetal in utihnil. »Na, izpij!«

Reza se ni upala več braniti, izpila je žganje. Pri tem se ji je tako milo storilo, da so se ji ulile solze. Nagnila je glavo in tiho zajokala v peč. Razrešil se ji je voz, ki jo je ves čas tiščal v prsih.

»Zdaj pa jočeš,« je rekel Tone nejevoljno.

»Tako mi je prišlo,« je Reza govorila med hlipanjem. »Ne morem si pomagati... Saj nič ni... Je že dobro...«

Zemljak je znova sedel na klop. Tudi njemu je bilo tesno, grenko ob srcu, hkrati pa je bil zadovoljen. Premagal je ženino zakrknjenost, se rešil iz strašne zapuščenosti in osamljenosti, ki ga je mučila prejšnja noč. Da bi bila samá, bi stopil k Rezi, ji položil roko na ramo in ji rekel toplo besedo. Pred Katro pa se je sramoval.

Zunaj je bila trda tema, tiho je snežilo, v bajti so plegli. Katra se je zleknila po peči in kmalu zaspala, slišati je bilo njeno krepko, podrhtevajočo sapo. Tone in Reza v tuji postelji kljub utrujenosti nista mogla zaspati. Tiho sta ležala, kakor da prislušujeta neznani okolici. Tu ni vzdihovala ura na steni, skozi okno ni bilo slišati curenja vode v korito. Niti veter ni vel v drevju. Vse tiho, temačno, zavito v noč in snežni metež.

V temi in tihoti se je Reza nenadoma privila k možu in se ga je oklenila z obema rokama.

»Kaj pa je?« se je Zemljak zavzel.

»Zdaj sva siromaka,« je zaječala.

Toneta je ženin vzklik kot očitek zadel v dno duše.

»No, no,« je zagodrnjal. »Pomagaj si, ako moreš!«

»Kako je le prišlo do tega?«

»Tako že ne, kakor si ti misliš,« je rekel Zemljak počasi, ob spominu na ženine očitke prejšnji večer skoraj osorno. »Ničesar si nimam očitati, Reza. Ničesar!« Glas mu je potišal. »Lenartu sem pisal. Naj pride in reši... ako more... Da se ni sam oglasil, fant presneti!«

Reza nekaj časa ni niti sople.

»Ali si bil pri Micki?« je slednjič vprašala.

»Bil.«

»Kaj pravi?«

»Kaj naj reče? Pomagati nama tako ne more... No, rekla je... naj prideva k nji... ako bova res vse izgubila...«

»Vidiš, kako je dobra,« je Reza skoraj na glas zahlipala. »In jaz sem se tako bala, da ne bom imela kam... na stara leta...«

»Tiše! Katro zbudiš.«

Reza ja zatrla solze in se vsa tresla od razburjenja. Zemljaku se je čudno storilo. Sam je bil kriv, da je tako mislila o njem; preveč se je zapiral vase in ji ni zaupal svojih skrbi. A tudi zdaj ni izrazil z besedo, kar je čutil, le svojo težko roko je nežno položil na njene prsi.

Žena jo je zgrabila in krčevito stisnila. Kljub nesreči, ki jo je ta dan zadela, se je v tistem trenutku vendar čutila srečno.

»Zakaj nisi bil vedno tak z menoj?« so ji zatrepetale ustnice.

»Saj tudi ti nisi bila vedno taka,« je Tone zategnil. »Je že dobro... Zdaj spi! Bodi mirna! Zdaj spiva!«

In vendar nista zaspala do jutra. Molče, zatopljena v misli, sta gledala v okno, za katerim se je začelo svitati. Zemljo je pokrivala tenka plast snega.

(Dalje.)

Dušan Ludvik | Vprašanje

Na reki so se pomaknili splavi —
srce je to, ki k zvezdam si želi.
Pod težo grozdja brajda se šibi —
šibijo se kolena, strah me davi.

Sem valovanje, ki se ne zastavi?
Že padam kakor slap v bodoče dni...
Od vzhoda zdaj k zahodu se temni
in burja je... Moj splav kot bilko v travi

prepih daljav zanaša in obrača,
da sam ne vem, kje sem in kam hitim.
Po večnih zakonih se zvezda utrne,

po večnih zakonih sem le igrača —
Časa?... Kaj zato živim, da v dim
splahnim, ko se moj čoln prevrne?

Juljusz Slowacki | Oče okuženih

Za letošnje jubilejno leto Juljusza Slowackega na Poljskem
ob 125 letnici njegovega rojstva in 90 letnici smrti

poslovenil Tine Debeljak.

Slowackega uvod v pesnitev:

V razlago naslednje pesnitve moram nujno povedati nekaj o karanteni v puščavi med Egiptom in Palestino blizu mesteca El-Arish. Čudna zamisel Mohameda-Ali je bila, da je z mislijo začrtal na blodnem pesku mejo med dvema svojima državama in pod smrtno kaznijo prisilil svobodne beduine, da so na tem kraju postavljali šotore in živeli nekoliko tednov pod nadzorstvom straže in zdravnikov; drugače niso mogli priti iz Egipta v Sirijo.

Ko sem potoval po teh krajih na velblodu, me je doletela ista usoda. Po osmih dneh potovanja sem prišel iz Kaire v žalostno peščeno dolino, kjer naj bi preživel dvanajst dni. Takoj nisem mogel razumeti, da to pusto mesto brez najmanjšega doma, zavejano z bleščečim peskom, more biti pod kakšnim pravom; toda videti je bilo, da je pašin meč visel v sinjem nebu nad glavami mojih vodnikov Arabcev, kajti takoj, ko smo prišli v dolino, so ukazali velblodom poklekniti in v njihovih črnih obrazih se je pojavila globoka vdanost svobodnih ljudi, pokoriti se volji strašnega človeka. Prišel je zdravnik iz mesta El-Arisha. To mestece je bilo prvo, ki smo ga od odhoda iz Kaire videli samo od daleč, in zdravnik prvi človek, ki smo ga srečali na poti. Gospod Steble — tako se je imenoval ta zdravnik, laški emigrant, oženjen pravkar s slavno vzhodno lepotico Malagamba, o kateri piše s takim navdušenjem Lamartine¹ — je skušal moje bivanje pod odprtim nebom napraviti kar najbolj udobno. Dal je na razpolago iz svoje zaloge šotore za našo potujočo karavano in — kakor sem zvedel pozneje — sta tudi prelepi ročici njegove žene gnetli belo in srebrno moko, da bi mi ne zmanjkalo evropskega kruha.

Ko smo razgrnili šotore, sem se začel privajati žalostnemu pogledu okolice, ki me je obdajala. Nekoliko dalje je korito skoraj do dna suhega potoka teklo čez peščeno dolino k morju, ob njej pa pas palmovih gozdičev. Od severa pa se je sinji trak Sredozemskega morja razbijal ob pesek in z žalostnim šepetom valov napolnjeval tišino v zraku nad to puščavo. Nad morjem pa se je na piramidalni gomili peska lesketala majhna grobnica arabskega Šejka, ki pa je bila strašna, kajti v njeno odprtino so polagali vse, ki so tu umrli za kugo. Sicer pa sta mu že sama arhitektura in rumena belina dajali videz okostnjaka. Na drugih straneh je bilo videti peščene hribčke in na njih šotore

¹ V delu »Voyage en Orient« (1835).

straže, pa tudi stražnike v pisanih in živih orientalskih oblekah, ki pazijo na taborišča potnikov; v sredi doline pa je štrlel — kot peščeni stožec — minaret, s katerega je muezin z mogočnim glasom oznanjal zjutraj, opoldne in zvečer veličino Boga. Vse te predmete bo videl čitatelj v novem odsevu v tej povesti, toda pokazale se mu bodo v posebni svetlobi, kajti videl jih bo skozi človeške solzé.

Kar se tiče mene, sem se privadil svojemu šotoru in mi je celo začelo ugajati v peščeni stepi v šumu morja, h kateremu so mi dovolili hoditi v spremstvu enega izmed karantenskih stražnikov. Na božični večer (l. 1836.), ko so moje misli iz te mirne puščave poletele v daljno mojo domovino in v tiste dni, ki sem jih pred davnim časom preživil ob gostiji v svojem družinskem krogu, je strašna burja, prenesena v viharju iz Črnega morja v Sredozemsko, zabučala v noči in se znila z dežjem in treskom na moj šotor, ki je stal na samem, ločen od drugih. V žalostno srce, ki se je zamislilo v domači krog, je prehajala groza. Šotor, v katerem je bučalo od viharja in dežja, se je tresel nad menoj; ves je žarel v bliskih in je bil videti kot ognjeni kerub, ki varuje ležišče človeka brez sna. Vihar mi je ugasnil luč in vlažni stenj se ni več hotel vžgati. Zastonj bi tu bili vsi opisi, kajti ta burja v pustinji je imela veličastne svetopisemske poteze — Angelli² je mislil, da je že prišel vihar, ki ga bo dvignil z zemlje in ponesel v tiho domačo pokrajino. Toda tudi ta noč brez sna in groze je prešla in, ko sem rano stopil iz šotora, so železni oblaki zakrivali nebo in droben dež je rosil zrak.

Toda s tem še ni bilo konec strahov. Krik Arabcev mi je javljal novo nevarnost: tista rečica, v kateri je še včeraj žuborela komaj nitka vode po peščenem koritu, je narasla v nočnem nalivu ter grozila razliti se s srebrnimi plavutmi po dolini, v kateri so stali naši šotori. Samo nekaj trenutkov časa je ostajalo za rešitev, da smo prenesli šotore Arabcev na najbližje peščene kopice; takoj za nami je voda zalila peščene kroge, ki so kot sledovi naših prenesenih domov ostali v dolini. Ves premražen in mrk sem gledal s sipine na triumf te uboge rečice in pri tem doživljal čuden vtis. Brez strehe, brez ognja in brez hrane sem tako doživel morski brodolom na zemlji, ko nisem mogel kreniti niti v najbližje mestece, kjer so bili ljudje, in jih niti prositi, da bi me vzeli pod streho in me posadili h gostoljubnemu ognjišču. A lahko bi prišla še grozotnejša burja, lahko bi stopilo morje čez breg in odneslo ta peščeni hribček, na katerem sem stal. A vse to je bilo treba vzdržati z lastnimi močmi, obstati ali pa poginiti, in to pred očmi ljudi, ki se mene in mojih stvari niso mogli in niso smeli dotakniti. Končno se je nebo razjasnilo in jaz sem — preizkušnja izuči — postavil svoj šotor — ne več v dolini —, temveč na najvišji kopici. In prišli so lepi, tihi in mirni puščavski dnevi.

² Anelli — junak iz Słowackega istoimenske drame. Tu se pesnik identificira z njim.

Moj vodnik Soliman, ki je bil ponosen na to, da je svoj čas bil tudi tolmač Champolliona³, Rosselinija⁴ in Fresnela⁵ ter še mnogo drugih, s čimer se je rad pobahal, mi je o teh svojih davnih gospodarjih pripovedoval razne zanimivosti s potovanj ter gotovo tudi iz mene vlekel pripombe in vtiske, da bo z njimi zabaval svoje bodoče popotnike. Ta lepi Arabec z dolgo brado je zvečer sedel na tla v mojem šotoru, obsvetljenem z mesecem, ki je skozi špranje platna gledal v notranjščino, in mi pel kitice arabskih pesmi, katerih nerazumljivi zvok in žalostni napev sta me zazibavala v sen. Tedaj pa me je morebiti zopet angel pokrtil s plaščem viteza Solima⁶ in me zaznamoval z rdečim križem na prsih ter mi spremenil Arabca v oprodo, ki poje žalostne dume moje domovine.

Toda dovolj je že o tem skrivnostnem snu v mojem življenju, o tej zlati stepi in tem šotoru, kjer sem imel mirne trenutke in kjer so moje oči, ko so se prebudile, videle skozi razprto platno konstelacijo Oriona, podobno zvezdnati lutnji, ki jo je obesil Bog nad bedni šotor blodečega Poljaka. Dovolj naj bo o tem tihem tednu življenja — prešel je. Moji velblodi so spet pokleknili pred mano ter se dvignili v romarski molčečnosti in zamišljenosti, dvigajoč dolge, gadom podobne vratove proti Kristusovemu grobu. Ko pa sem bil že uro dalje proti vzhodu, sem se obrnil na sedlu, da bi še enkrat videl svoj zeleni šotor; zapazil sem ga na kopici in zdelo se mi je, da je sam stopil na to zvišeno mesto, da bi se še enkrat poslovil od mene; ljudje, ki so pospravljali stvari in tudi šotor, ko ni bilo v njem več prebivalca, so trgali kolce iz peska in tedaj sem videl, da je šotor s plahto kot s krilom še mahal za mano, kažoč mi svoje črno in prazno naročje. Odvrnil sem oči od tega predmeta, ki je imelo razdrto srce zaradi mojega odhoda. Tedaj pa so se že začele kazati na pesku bele lilije, oznanjevalke bolj sveže pokrajine in pomislil sem, da je na te lilije obračal svoje oči Kristus in govoril svojim učencem, naj bi ne skrbeli za jutri in za stvari tega sveta: pogledajo naj lilije, ki jih oblači Gospod...

To naj bo opis karantene, ki sem jo preživel sam v puščavi. Dalje časa pa je sedel tam ta starec, ki pripoveduje svoje nesreče v pričujoči pesnitvi. Zgodba njegove bolesti ni povsem izmišljena: pravil mi jo je doktor Steble, kateremu bi se rad za njo kakor tudi za kruh in za prijaznost zahvalil tukaj, če bi vedel, da ga te moje besede najdejo v pustinji. Toda kaj naj pomeni zanj ta spomin v nerazumljivem jeziku in izgovorjen z glasom, ki se takoj razblini kakor krogi vode, če vanjo vržeš kamen?

³ Francoski ustanovitelj egiptologije (1791—1832).

⁴ Italijanski orientalist (1808—1893).

⁵ Dober poznavalec arabščine († 1855).

⁶ Vitez Solima = križar, nastalo iz napačne etimologije: Hierosolima = Sveta Solima.

Trikrat se zlati je mesec povrnil,
kar tu na pesku sem šotor razgrnil.
Žena mi majhno je dete dojila,
s seboj sem imel še tri hčerke, tri sine —
družinico vso. Zdaj — peščena gomila
pokriva jo tu ... Devetero kamel
hodilo vsak dan tja na peska sipine
trgat nadmorsko, tatarsko je zel,
v mrak pa so v krogu se spat položile
tu, kjer po ognju ni nič več sledu.
Hčerke po vodo so z vrčem hodile,
sinovi grmado kurili so tu,
žena je kuhala, dete dojila —
zdaj vse je tam, kjer ta se gomila
žarkemu soncu belo smeji,
v šejkovi kostnici zdaj tam leži ...
Jaz pa se vračam sam, v bôli osivel,
trikrat dni štirideset sem preživel
tu karantene, kjer v moj razprostrt
šotor prišla je — črna smrt.

O, bolečina ni taka nobena,
kakor je ta, ki mi v srcu zdaj vpije!
Vračam sedaj se pod krov domačije
in vem, da pred njo pomaranča rumena
me vstavi: »Kje, starček, so tvoji sinovi?«
Na vrtu hčerá mojih živi cvetovi
me vprašajo: »Starček, hčerkam kakó je?«
Oblak, ki razgrnjen nad Liban-goró je,
za ženo, za hčerke, za sine me vpraša —
vse pomorjeno je tu, kjer šejk-paša
postavil je grobnico s kupolo belo ...
Vse od vprašanj bo v meni vršelo,
vpraša me vsak: »Kako tvojim ljudem?«
Kaj naj jim rečem? Kako naj povem?

Pristali smo. Šotor svoj v pesek zabili.
Vlegle na tla so se tihe kamele.

Otrok — kot s podobice angelček mili —
ptičicam, ki so k nogàm priletele,
trosil je zrna v detinjski milini.
Vidiš potoček tam majhen v dolini?
Hčerka najmlajša od tam se vrnila
z vrčem na glavi je, vitka in mila;
z vodó iz potoka stopila je h kresu,
brate ob njem poškropila smeje.
A najstarejši — z ognjem v očesu —
vstane, zajame v dlaní vrč vodé:
»Bog ti povrni!« hvaležen je ves,
»V prsih me žge in pil bi ko pes!«
nagne, izpije vodó in — tedaj
pade kot zlomljena palma nazaj.
Pritečem — biló ni kaj reševati.
Sestram, želeč ga poljubovati,
zavpijem ves besen: »Stran! Sem z mrličem!«
Iztrgam jim truplo in stražo pokličem.
Straža ga s kavljí železnimi vzame.
in ga pokoplje v kužnih jame.

Od te grozotne, strašne noči,
dobil karantene sem štirideset dni.

V isti sta noči umrli Amina
in Hafne mi, speč na ležišču enem.
Tako sta na tihem umrli obenem
da — ko po smrti prvega sina
nismo v šotoru oči več zaprli —
niti čul nisem, da sta umrli,
niti spazila ni njiju mati,
ki tudi vso noč ni mogla zaspati.
V jutro kot črno železo zviti
ležali sta hčerki — od kuge ubiti!
Stražniki so ju izvlekli s silo,
odnesli ju v jame — in ni ju več bílo ...
A kot se odraslemu spodobi dekletu —
z lasmí sta šotor pometli očetu ...

Vidiš to sonce z zlatim sijajem?
Vsak dan tu vzhaja nad palmovim gajem,
vsak dan zahaja tam za kopico,
nikdar ni biló še zastrto z meglico!
Ne vem, zakaj se takrát mi je zdelo,
da sonce ni sonca podobe imelo,
da ni sijalo zlató na nebésu,
da bilo podobno je — krvosesu!
To sonce, ki zrlo tako je brezčutno
ob smrti otrók treh v moj šotor ubog,
se zdelo tako mi v megli je okrutno
v škrlatu neba in v parènju zemljé,
da nisem vedel, če »očenaš« gre
še skozi oblak, kamor skrtil se je Bog.

Prešló je — počasi sicer — deset dni.

Četvero otrok mi še vedno živi.
Bolečino to žena je prej prebolela
in tudi otrók, ki ga pri prsih imela,
je živel in ni kot mlad cvet usihal.
In končno sem tudi jaz laže zadihal,
ko že verjel sem, da Bog mi pusti
ostale vsaj, ko mi je vzel že tri . . .

O strašna bilà je zato bolečina
zreti v obraz najmlajšega sina
in videti — smrt! Kako sem ga vároval!
Najprej se na licih pojavil je znak —
nihče ni opazil, le jaz, ko pobarval
v obraz se je modro in postajal enak
prvorojencu, ki ni vrnil se več:
iz rdečega bled in iz bledega rdeč . . .
Po licih se plamen goreč mu vijuga,
zakličem glasno: »V šotoru je kuga!«
In góbavega pograbilim brž sina,
ponesem na step, kjer se pase živina,
da med velblodi konec vzame,
da ne umira pred očmi — mame . . .

Pri sinu smo umirajočem bili
velblodi in jaz, na kolenih vsi;
lomil roké sem, vpil s strašnim klicem:
»Naj ne umre! O, da ni se rodil!«
Nad palmami pa z neusmiljenim licem
vzhajal je mesec, ko sin moj boril
se s smrtjo je in ni mogel umreti...
O vtisne strašno se ta groza v srcé ti!
Kako je le mesec mogel to zreti!
Ko mi umrl je na kolenu,
sežgati sem hotel ga na plaménu —
a ko po obleki segel mu žar je,
iztrgam trup, pokličem stražarje...
Prišli so grobarji od več strani hkratu —
naj bo še on pri sestrah, pri bratu!

Od smrti te in te strašne noči
so dali mi zopet štirideset dni.

Pod krogom sonca, kot kri žarečim,
in pod šotorom, v vetrove štrlečim,
več nismo besede spregovorili,
kot da pred smrtjo že vsi smo mrtvi,
kot da bi radi Boga prevaríli,
naj kamen kuge drugam prevalí.
Zaman! Morilni je angel z neba —
se vrnil in našel me brez srca,
brez solz in čuta za nove nesreče,
ki le: »Bog vzemi vse!« šepeče.
Za tretjega sina muke strašné
imel že iz kamena sem srcé,
bilà mi vsakdanji kruh bolečina —
Brez solz sem zrl smrt tretjega sina,
ki smo najmanj ga v družini ljubili,
solzá smo najmanj za njim potočili.
Zato mu dodelil Bog je v nagrado
tiho smrt, da je umrl z naslado:
brez vsakih bolesti, brez kakšnih omam —
le vzdihnil je — in je kot kamen bil sam.

Toda — po smrti bil grozen v obraz,
kot da za solzé mu ni ne za nas,
le hotel je lice svoje vsaditi
v mrzla nam srca, z očmi prestrašiti,
za večno staršem v spomin se prižeti,
kličoč z obrazom nam: »Vsi ste prekleti!«

Obupal bi skoraj, misleč v taki boli,
da Bog ne odpušča nikdàr in nikoli,
da pošlje še angela smrti k meni
po sina, po ženo in po ženi
še mene pokliče pred sodbo svojo
in hčerko . . . Ah, to hčerko mojo!
Hčerka, poslednja moja nada,
bilà je lepa, tako še mlada,
tako vesela, kadàr mi je glàvo
v hladne ročice lilijaste vzela!
Ko je končala bilà ročna dela,
se je pod cedrami vlegala v trávo,
spet tekla kot pajk, v svojo nitko loveč se . . .
Poglej: tale pas, ves v soncu blesteč se,
njeno je delo . . . In te tožne oči!
Zastirala z zlatimi jih je lasmí,
da gledal sem nanjo kot na cvetico —
le skozi solzé ali sonca žar!
Njo sem za doma imel vladaríco
in ona je kakor angel-stražar
nad sinčkom najmlajšim v zibki bedela;
kjer jok je začula, tja je hitela,
kar stisk nas zadevalo, vzela je náse:
solzé nam otirala v svoje je láse!

Deset dni prešlo je, deset noči —
na zvezdo lahkó bi že smrt odhitela;
deset dni prešlo je, deset spet noči —
že nada mi v srcu goreti začela.
Tedaj po otrocih zajoka plač žene —
in trideset dni je prešlo karantene.

Končno izgubil spomin sem in moč,
legel sem spat in zasanjal v noč.
In v snu sem hčerki pokopani
videl v lehák oblak obdani:
za roki držeč se iz jam sta stopili,
tiho šli mimo, le nasmehníli
sta čudno z očmi se bleščečimi
in pluli v šotoru nad spečimi;
tiho se sklanjali, mimo hiteli
ob materi, mimo ob sinčku v zibéli —
a hčerki najmlajši na zlate lasé
sta položili zdaj črne roké . . .
Zbudim se s krikom: »O, hčerki prekleti!«
Pokličem: »Hafté! Sem pridi, srcé ti!«
Kot ptiček priteče, se k meni privije,
oklene z ročicami se krog vratu
in vem, da živi, da Hafté je tu,
da srce na srcu mojem ji bije!
Kot grom pa vame trešči rano:
hčerka!!! — Ah, naj odpiram res rano?
Črna smrt tudi njo je vgrabíla,
iz rok se mi v večnost je preselila.
O najstrašnejši hip zame na svetu,
ko v strašnih mukah se v roki mi vije
in: »Reši me, reši, oče!« vpije,
z ustnami vročimi drgeče,
kot roža odpira se mi proseče —
a nisem pomagati mogel dekletu!
Vse se je trgalo v duši mi strti —
a lepa kot angel bilà je — po smrti!
Stražarji, nemili gosti, prišli so —
dekliško telo mi iz rok je dehtelo —
nepazno zagnali železne osti so,
zadrli v grud trdo, okroglo ji, belo
in tu pred menoj ji grud so razdrli!!
O Bog, da oní bi kot jaz ne umrli!
Ti, Bog nebeški, odpusti jim záme!
Iztrgam jim truplo, odnesem sam v jame.

Roki je mati na prsi sklenila
in se tri dni ni premaknila
iz kota šotora, v lica vsa bela —
a v zibelki rožica je venela.
Materi mleko je v prsih usihalo,
a dete jokálo, nič več se nasmíhalo.
In ta pustinja! — Grobov nimaš v njej,
zato ti drugače v puščavi je tej:
za té je peščena in zlatoila,
zamá kot da se iz peklà je rodila!
Čez to ravan, čez te peščene kupe
otrók sem svojih vlačil mrtve trupe,
a tam za gričem, kjer se morje lije,
šumi v ušesa ti — a meni vpije,
a v burji, ko čez grič se vreči hoče,
za te buči, a meni joče . . . joče . . .
Vsak dan, ko prišel je večerni čas,
sem slišal peti muezina glas.
Kot da usoda moja se mu smili,
so klici vedno tožnejši mu bili,
nesrečnemu očetu z minareta
kažoč vso veličast Boga Očeta:
»O hvaljen bodi, Allah! Tebi slava!
Za ognja moč, ki mesta pokopava!
Za tres zemljé, ki odpira spet grobove!
Za črno kugo, ki mori sinove
in trga staršem kar iz rok dekleta!
O Allah Akbar! Tvoja moč je sveta!«

Tedaj vse, kar v puščavi je živel,
se mene je ogibati začelo,
šotora, ki so hčerke mi ga splele.
Platnene plahte že so ovenele,
raztrgale se, močno omahnile,
kot da bi že mrtvaške rjuhe bile —
od daleč že je kuga zrla vate.
In veš: celo teh ptičev ljubke jate,
ki letale so semkaj v zarje prve

se kopat v pesek in jest krušne mrve,
prenehale so sem se zbirati
odkar otrok več mojih tukaj ni ...
Plaši mordà jih plahta ta podrta?
Plaši mordà jih moje mrtvo lice?
Doslej biló ni še nobene ptice ...
in duša moja je še bolj potrta.

Po smrti hčerke peti dan — Bog sveti!
od mórja sem začne strašno grmeti,
na sonca krog so legle sence črne,
nebo z oblaki se gostó pregrne,
noč strašna pade — strah me še prešine,
ko spomnim se teh gromov, bliskovine —
še zdaj vse vidim, čujem, slišim vse,
kako nagosto udarja dež mi v steno,
kako ob plahto šklopota platneno,
kako v temi nad mano ziblje se,
kako od bliskov se rdeči okrog,
kot da sem pal v peklà ognjen brlog.
In zdelo se mi je, da z burje stokom
so vpili deca moja s strašnim jokom,
ječali so — še zdaj srce mi stresa —
da sem napeňjal vid, srce, ušesa
in z grozo mislil le, kako jim v jami
ubožčkom je, ki tam takó so sámi ...

Ko grom udarjal z gromom je v šotore
se vtihotapi smrt v plahte napete —
Kako da se tako naskrivno more? —
in kot pod môro mi zastoče dete.
Zaplakalo biló je res obupno,
ker v hipu z materjo skočila skupno
sva tja, kjer dete mučilo se revno.
Čeprav zajókalo je le pohlevno,
se nama jok je zdel tako nenaden,
a žalosten tako in nenavaden,
tako iz globočine srca vzet,
tako razumen in tako preklet,

da sva oba bilà kot prizadeta
brez misli, brez razuma in nasveta . . .

Bala sva se zanj in trepetala —
umrlo je za kugo — bilo trup
najdražje dete moje, zadnji up!
Zdaj palo je v okrilje smrti črne,
da ne doraste več, da se ne vrne!
Nikdar se več ne vrne v rojstni dom!
Ne bom ga videl več — — Obupal bom!

Prišla je noč — gorele so zvezde —
samá z ženo sva — z nama je, gorjé,
to majhno trupelce, ležeč neživo
in nepremično, v smrti sivo, sivo . . .
In čutil sem, telesce zroč to malo,
da ko bi nama táko vsaj ostalo
še nekaj let — v obliki tega trupa —,
srce bi se rešilo pol obupa!
In niso ga stražarji zdaj pobrali,
in niso v grobnico ga pokopali —
tja, kjer pod trupi zeva kužna jama,
tja ga ponesla zdaj je — mati sama.

V šotoru praznem sem ostal pri ženi.
Ne boš verjel — namesto da združila
bi ta bolešt spet srci razboljéni,
je kakor strup še bolj ju zagrenila,
zakaj, le Bogu je dozdej očito!
Bolešt rodila je sovraštvo skrito,
ki vstalo je kot črn zid med nama.
Bilà sva ločena in vedno sáma,
besede nisva nič več izmenjála —
povej mi le, o čem naj bi kramljala
še mož in žena v praznih kotih hiše,
otrók teh mrtvih oče in njih mati?
Začelo sonce rdeče je sijati,
vtonilo vsak dan tam, kjer zdaj gori še
žareča bakla, ki v požaru seva —

tako je brez otrok šel dan iz dneva.
Tišina ogromna krov je zagrnila —
čuj: ni čez mesec miška zdaj skočila?
Odjeka drugega in šuma ni.

Tako preživela sva štirideset dni
in dočakála karantenske zdravnike.
Globoko so gledali vpadle nam like,
vsak je nad nama z glavó majál:
jaz sem ves vkrivljen in siv postal
a od skrbi in nespanja mi žena
bilà je bleða, kot vosek rumena,
na glavi imela las sivih kopico,
na licih pa čudno, prečudno rdečico;
oči so žarele kot bliskavíce,
kakor če stopiš na luč iz temnice.
Zdravniki so nama vse sklepe prešteli,
udarjali tam, kjer prično se uljesa
in — bil sem ves zdrav! Ne boste verjeli?
Jaz, ki poljubljal sem vsa telesa,
zdrav sem pretrpel vso karanteno!
Toda — hudo je biló z mojo ženo:
na prsi udari se, pobledi vsa,
zakrili, zastoče — in pade na tla.
Na roke vzel trup sem, ves teman,
ponesem ga v šotor, na tla vržem žrtev
in padem pri njej na zemljo kot mrtev.
Zbudim se na štirideseti dan.

Pred smrtjo je mati še izihtela,
da mrtvemu detetu rada bi vzela
z groba spominček, kamen, cvetico,
zlato las, ki je kronal glavíco
najmlajšemu, padajoč mu čez lici,
sliko, ki jo je držal v ročici . . .
O, laski zlato, sedaj tako sveti,
sinčku v grobu z gláve vzeti!
Kajti to moč je imela še mati,
da v noči šla je ta grob kopáti:

trupelce je z rokó odkopala,
na ustne mu poljub še dala
in spet ga zagrebla v peščeni sipini.
In ta poljubček in ti spomini,
ki so že v grobnici šejkovi bili —
mater in meni ženó so ubili . . .

In zopet se brezno je v zemlji odprlo
in vanj sem pokopal mater umrlo.
Potem se povrnil v platnene sem zide,
skril se med sence in nočne privide.
Nisem več sonca videl v jasnini,
niso ljudje me več na pustinji.
Sem starec, ki mu v otroško že gre;
v spominu mojem, v srcu žive
ti sinji obrazi — ni mi za druge —,
le ti, ki so mi v rôkah umrli od kuge.
V jasni dan ali v temni noči
povsod so oni pričujoči:
kramljam sam z njimi, izmišljam povesti
in jih mrličem pravim v bolesti;
včasih zaslišim kak glas ali stok
in mislim, da mojih otrok je jok;
včasih iz blaznih sanj me zbudila
hijena je, ki vso noč je tulila
nad grobi otrok — in poslušal sem bled,
kako so otroci — hijenam jed!!
Postal sem mrzel kot gad, nezaveden,
vrstili so dnevi se, teden na teden
brez bolečin, spominov in slutenj —
postal sem kot kamen že neobčuten.

Nekoč pa — po božji volji seveda —
nekdo mi prav tiho v šotor pogleda
in — ah! — kako me je radost prevzela!
v šotor pogleda — stara kamela;
pogleda tako me milo ta čas,
da sem zajokal kot dete na glas . . .
Tako sem prebil še teh štirideset dni.

Tedaj ste končno ljudje prišli.
O grenka svoboda, ko moram oditi.
Dobro biló mi v šotoru je biti.
Z občutkom bolesti, groze, strahu
bom šotor razdrl in kolce te tu,
ki sem zabijal z otroki jih v krog ...
Pomagaj mi Ti, o večni Bog!
Zdaj sam sem — pomagaj mi jih izruvati!
Plahte šotorne, čuj: šepetati
ne nehajo ... Morda vedo še kaj več? ...
Videle vse so, vedo, ah, preveč ...
Poglej jih: kaj niso prilíka tuge?
Dotakni se jih — ne boj se kuge!
Ne boj se smrti od dotika!
Saj nisi moj sin — o sreča velika!!
Ne! Ne! Le beži! Saj vem, da te plahte
morajo biti strašné tudi záte ...
Smrti od kuge le bodi naj strah te!
Strašna smrt! Ne spoznaš niti brate,
ogenj te peče in žge te čez mero ...
Jaz vem — o, videl sem jih osmero
svojih umirati vsak dan in noč,
mesece tri tu bivajoč ...

Zdaj glej: devet kamel osedlanih,
a osem sedel — neoddanih!

Ostal mi le Bog je — grobovi tam —
tu pot, ki zdaj jo nastopam —

sam ...

Jože Krivec | Dom med goricami

1.

Bilo je petega dne novega leta. Sneg je z visokimi zameti obdal haloške koč. Vendar ni nehalo snežiti. Vedno znova so padale goste snežinke in tako čudno medle po zraku, da si ljudje skoraj niso upali prestopiti praga. Zjutraj so napravili ozke gazi od hiše do hiše, da so lahko šli vsaj po vasi drug k drugemu. Zdaj je minilo komaj poldne in že ni bilo več niti sledu o njih. Veter jih je zasipal z novim pršičem, da se je človek vgrezal skoraj do pasu vanj.

»Kaj bo vendar, če ne bo nehalo?« je potuhtala stara Tumpovka, ki je pritiskala že ukrivljeni hrbet k peči, da ga je prigrevala.

»Kar ga je zdaj preveč, ga bo gotovo manjkalo poleti,« je zabrundal Tumpa in kimal nad pratiko, ki jo je na novega leta prinesel iz trgovine. »Danes kaže tu notri lepo, jasno!«

»Pojdi, pojdi! Kaj misliš, da ti gospodje, ki to pišejo in rišejo, kaj več vedo? Figo! Prav taki siromaki so v tem kot mi. Nekaj pač morajo pisati, drugače bi bile strani prazne in bi ne imeli kruha!« pravi Tumpovka in se malo zravna. Sivo ruto si potegne proti čelu, kakor bi hotela skriti osivele lase.

»Saj je res! Tudi laž je beseda, samo na pravo mesto jo je treba postaviti!« pravi stari, ne da bi premaknil pogled iz pratike.

Stara je malo prenehala, se odvlekla k oknu in obrisala z roko orošeno steklo.

»Zdaj šele pleše. Kot bi bil sam peklenski ples! Niti Kokolovega brega na oni strani ne vidim,« pravi Tumpovka in zre skozi okno.

Zunaj se je sneg dvigal skoraj že do višine oken. Še do večera bi bilo treba tako sipati in bi ne videli nikamor več. Gosti kosmi so pritisnili svetlobo nekam v zemljo, da je bilo že opoldne na pol mračno v hiši. Ves božji dan je bilo temno, kakor bi bila na nebu razpeta umazana plahta in zastirala sonce. Grozna tišina je vladala vsepovsod. Niti šuma ni bilo slišati od nikoder. Če bi padal južni sneg, bi vse drevje in trsje v goricah potrgal. To je še sreča.

Zdelo se je, da je vsaka hiša zase poseben otok v tem snežnem morju. Samo male črne deske podstrešja so štrlele od strani. Vse drugo je obsipal sneg, kakor bi se bilo pogreznilo. Še drevje je izgubilo svojo lepo barvo. Med grapavo skorjo je nanesel veter drobnega pršiča, da so postala debela siva. Gorice so ležale pokojne. Le zverženo kolje je molelo iz snega kakor majhni štrclji, da bi se človek, ki bi jih ne bil vaju, nataknil nanje.

Mica in Fefka sta sedeli pri mizi in prebirali fižol. Zaspano so jima segale roke čez veliki kup in pogrebale fižol k sebi. To je zelo ne-hvaležno delo. Ves dan sediš pri mizi, da bi lahko prirastel k stolu, in brcaš s prstom vsak fižol zase v slamjačo. Tu pa tam si je katera oddahnila, uprla pogled skozi okno in potem izblebetala nekaj brez-pomembnih besed tjavdan. Ničesar niso našli takega, da bi lahko govorili. Stara dva sta dremala vse dni za pečjo in se grela. Mica in Fefka pa nista smeli govoriti, kar bi hoteli.

»Glej, no, kako ga gazi!« je na tihem šepnila Fefka Mici in kimnila z glavo proti oknu. Malo je zardela in delala naprej, kakor bi hotela pokazati, da je to ne skrbi dosti. Pred okni se je potegnila temna senca. Kmalu nato je nekdo cepetal z nogami po podstenju in tolkel s čevlji ob lojpnj prag, da bi stresel sneg. Ko je kljuka zaškripala v hišnih vratih, so se vsi ozrli po Krapševem Jakcu, ki je vstopil s cekrom v roki.

»Joj, kàko je danes! V nebesih pometajo in mečejo z veliko lopato na nas!« je govoril, ker ni našel pametnejših besed, s katerimi bi začel. Stresel je sneg z ovratnika velike zimske suknje in postavil cecker pod klop pri peči.

»Pa se ne bojiš poti v takem vremenu?« ga vpraša Tumpovka ter sklepa roke, ko vidi, da je ves rdeč v obraz in se mu drži sneg še na obrvih.

»Kaj bi se bal snega! Slabše je blato, da človek ne more niti nog izvleči iz njega. Zdaj še gre. Spomladi bo pač hudo, ko se bo to raz-topilo!« pravi moško Jakec.

»Ti greš pa najbrž po vodo sv. Treh kraljev, kaj?« ga vpraša Tumpa.

»Grem, ja!«

»Od nas bi tudi lahko kdo šel,« se oglasi Mica. Ona je vedela, da bi rada šla Fefka z Jakcem, pa si tega ni upala sama povedati. Zato ji je pomagala. Prekoračila je že dvajseto leto in si je bolj upala kaj reči, a Fefka je bila s svojimi šestnajstimi še boječa.

»Kdo naj gre? Saj vidiš, da se nikomur ne ljubi!« jo zavrne oče. »Danes je preslabo vreme za take sprehode. Vode pa bomo še dobili dovolj. Misliš, da bodo vso odnesli?«

Fefka in Mica se spogledata. Potem poškili Fefka proti peči in pokaže jezik, da je Jakcu skoraj ušel smeh.

»Torej ne bo nihče šel!« začne ponižno Jakec. »Mislil sem, da mi bo kdo delal družbo; bil bi mi krajši čas!«

»Jaz ne grem! Če pa katera hoče, naj gre!« pravi stari naposled.

Tedaj se Fefka dvigne, sune slamjačo s fižolom proti Mici in gre v hiško.

»Bom pa šla jaz!« pravi. — »Počakaj malo!« se obrne proti Jakcu.

»Ti, pokliči Franca! Naj vzame ogrebljo, da bova šla v klet,« naroča oče Mici.

Mica se dvigne, ovije glavo z veliko rjavo hadro in odide. Zunaj po snegu se opoteka, se ziblje na eno in spet na drugo stran, dokler se končno ne zavalji z obrazom v sneg. Vsa se je pogreznila vanj, da je skozi okno niso mogli več videti. Jakec se je pognal za njo čez prag, obstal na podstenju in se tolkel po kolenih.

»Mica, zdaj pa ga rovlješ z nosom, kaj?« ji kliče porogljivo. Njegov glas nikamor ne prodre. Neka svinčena tišina ga tlači k tlom. V oči mu nese veter belo moko, da mora mižati, in ga neprijetno zgečka po obrazu. Zima ga trese, da šklepeče z zobmi. V hiši se je segrel, tu pa mu prepriha veter vsako odprtino, da ga zbode do kosti.

»Na, še več!« se požene Jakec proti Mici in ji z nogami nagrne snega na glavo, da se je slišal izpod njega udušen krik. Potem jo je pomagal dvigniti. Vsa rdeča je bila v obraz, kakor da bi jo zalila kri. Iz nosa in oči si je kopala sneg, za vratom jo je mrazilo, ker so ji na pol raztopljene snežne kepice polzele po hrbtu.

»Čakaj, drugič boš sedel brez hlač v njem!« mu je zagrozila in se pognala za njim. Tesneje se je zavila v hadro in odhitela proti hlevu klicat Franca.

Fefka je že čakala s cekrom pred hramom. Svojo steklenico za vodo je vtaknila kar v Jakčev ceker. Oblekla je veliko zimsko suknjo in nataknila na roke rokavice. Preko glave je potegnila čez čelo trdo poškrabljen rumen robec, da ji je služil kot obramba pred drobnimi snežinkami, ki so ji silile v obraz.

Sneg sta gazila do pasu. Jakec je stopical spredaj, Fefka za njim. Stopala je v Jakčeve stopinje, da je laže vlekla noge iz snega. Široka kikla je bingljala za njo in pometala, da se je poznala cela cesta.

Dolgo nista ničesar govorila. Nobenemu se ni ljubilo odpreti ust. Sicer je on nalašč prišel po Fefko, da sta lahko šla skupaj, vendar ni vedel, kaj naj ji začne razlagati, da mu bo odgovarjala. Poznala sta se že iz šolske dobe sem. Fefka je že pri Krapševih žela pšenico in sušila. Tedaj se je z njim bolj natančno spoznala. Krapševi so imeli grunt, konje in vinograd. Stari je bil celo tako ponosen na svojo bogatijo, da s kočarji ni dosti govoril.

»Veš, na kaj sem se pravkar spomnil?« jo boječe vpraša Jakec.

Fefka je takoj radovedno vprašala, kakor bi bila že davno pričakovala, da bo pretrgal to suho tišino. »No, kaj ti je spet padlo na misel?«

»Tisti dnevi, ko smo sušili seno. Veš, kako smo tlačili zvečer na kolarnici?«

Dalje ni mogel. Beseda mu je zastala nekje globoko v grlu, da je namesto nje pogoltnil debel curek slin. Obstal je in se okrenil. Čisto

skupaj sta stala s Fefko, da sta slišala dih drug drugega in razločila steber belkaste pare, ki je uhajala skozi nosnici. Oči so se srečale v poželjivem ognju, srca sta zatrepetali, pa nista vedela ali od nemira ali od mraza.

Tedaj ji je šepnil na uho, kakor bi se bal, da bi slišale bele snežinke, ki so plesale krog njiju.

»Še veš?«

Spet ni mogel dalje. Sramoval se je povedati, da jo je takrat prijel za roki, jo stisnil k sebi, jo poljubil, nato pa vrgel in nametal nanjo cel kup sena. Tedaj je zakričala, on pa je bil že pri oslici in metal naprej.

Fefka je zardela. Njen pogled se ni več srečal z njegovim, stopila je za korak nazaj.

»Zebe me!« je dejala.

Potem nista nič več takega govorila. Ogibala sta se besedi, ki bi ju mogle spomniti na nekdanje poletne čase in na tiste noči, ko je Jakec hodil za njo. Večkrat zvečer jo je čakal, ko se je vračala domov z motiko na rami vsa izmučena. Sledil ji je in mislil, kako naj jo pokliče in ji razloži, da jo ima rad. Tega trenutka se je vedno zelo bal. Ni si je upal nikoli poklicati, da bi ga počakala. Vedno jo je spremljal, hodeč nekaj korakov za njo, prav do doma in, ko je izginila za vežnimi vrati, si je sam pri sebi na tihem dejal: »Lahko noč!«

Večkrat se je priklatil tudi do okna hiške, kjer sta spali z Mico, pa si je ni upal poklicati. Bal se je, da bi ga ne dobil Micin Lojzek. Potem bi gotovo ne šel cel domov.

Šele po tisti nedelji v pozni jeseni, ko ga je Mica podražila s Fefko, si je upal iti z njo od pozne maše. Dobro še ve, da sta prvo nedeljo govorila le o težkem delu, ki jih čaka prihodnji teden.

Tumpovi in Krapševi pa so se že prej poznali. Tumpovi so večkrat zamenjali krmo za drva, ki so jih Krapševi imeli dovolj. Razen tega so hodili Krapševi mimo Tumpovih k maši in v mesto, kadar je bilo po klancih na vrhovih preveč blata. Čez grabo se je dalo po lepšem priti. Tumpovi so sicer opazali, da hodi Jakec zadnje čase vedno mimo njih k maši, vendar se iz tega ni dalo nič sklepati. Saj je tudi prej kot šolar prav tako hodil po tej poti. S Fefko sta hodila skupaj, samo on je eno leto prej končal.

»Utrujena sem, da bi kar v snegu zaspala,« je dejala, ko sta se vračala domov. Jakec je nosil polne steklenice vode, da so mu roke vtrdnile od teže in je cekeer deval iz ene roke v drugo. Fefka je zaostajala. Mračilo se je že. Sneg je še vedno sipal, da nista mogla več spoznati prejšnjega sledu.

»Boš šla jutri k pozni maši?« jo je vprašal malo pred Tumpovo hišo. »Veselilo bi me, če bi prišla!«

Ona mu na to ni mogla odgovoriti, ker je prihajal zadaj oče iz kleti. Bil je že preblizu.

»Ali se nista izgubila?« ju vpraša oče.

»Saj sva dva! Bi že drug drugega našla, če bi se res pripetila taka nesreča!« se ponosno zareži fant.

Ko je Fefka sedla k peči na klop, se ji je ta počitek zdel tako blag. Ni lepšega, ko sestri do smrti izmučen in se odpočiti. Šele takrat občutiš prijetnost počitka. Obleka, na kateri se je počasi stajal sneg, se je orosila. Zmetala jo je na peč.

Na mizo je stara Tumpovka prižgala petrolejko, da je medla svetloba napolnila ves prostor. Franček je prinesel dve slatinki vina in ju postavil v kot na klop.

»Nocoj bodo pač pevci gazili. Ne bo se jim izplačala pot!« je rekel mimogrede.

»Saj res, nocoj bodo hodili pet za svete Tri kralje!« je pripomnila Fefka.

»Zdaj ni več nič s tem. Ljudje nimajo denarja in je bolje, da jih nihče ne nadleguje,« je dejala mati.

»Kako to, da ne boš šel še ti pet?« pravi Fefka bratu.

»Bolje je, da ne. Ko odslužiš vojaščino, te že povsod po strani gledajo. To je bolj posel mlečnežev. Kdove kakega zaslužka pa s tem ni. Pijače res dobiš, pa kaj ti to pomaga. Predlanskim smo hodili, pa smo bili pijani kot čepi. V žep pa nismo dobili skoraj nič. Pijačo imamo doma; vsak bi hotel le denarja.«

Po večerji sta se Mica in Fefka hitro zavlekli v hiško. Fefka je javkala, da je utrujena od dolge poti, Mica pa se ji je posmehovala.

»Saj ti je bilo vendar prijetno na poti, ko si imela družbo.«

»Kaj pa, če bodo prišli nocoj pevci?« pravi Mica. Hotela ji je povedati, da bosta morali zložiti zanje nekaj dinarjev. Peti jim morata dovoliti.

»Koliko jim misliš ti dati?« vpraša Mica Fefko. Pri tem jo po strani poškilila, kakor bi jo prosila, naj ji ne odreče pomoči.

»Jaz? Čemu pa jaz? Nisem jih naročila. Saj ne bodo peli meni. Tebi bodo prišli pet, zato pa jim plačaj!«

»Veš, če jim ne bom pustila peti, bodo tebe jutri prav tako po strani gledali pri maši kot mene. Tebe bo prav tako sram in se bodo menili o nas, da niti za pevce nimamo,« jo posvari Mica.

Fefka se je vdala. Vedela je, da je bila sramota, če so kje pevce odpravili od hiše.

»Naj bo! Vsaka pol bova dali!«

Poiskala je v zavezanem robcu nekaj drobiža in ga pripravila na mizo. Hranila je še nekaj dinarjev, ki so bili namenjeni za šiviljo.

»To sem jim tudi pripravila!« pravi Mica in izvleče slatinko dobrega vina, ki jo je potegnila očetu v kleti. Za to on ni smel vedeti. Obiral bi jo ves teden za to malo stekleničico vina.

Oči sta na silo zapirali, da bi prej zaspali. Pa ni šlo na noben način. Vsaka o svojih stvareh sta blodili. Govorili nista ničesar. Fefkine misli so plavale k Jakcu in samo k Jakcu. Mica pa je mislila o Vinkovem Lojzku, ki bo prišel nocoj s fanti najbrž pet. Mica ni več vedela, kako sta se spoznala z Lojzkom. Veliko stvari se je že zgodilo za tem in tako ji je začetek popolnoma izginil iz spomina. Spominja se samo lanskega binkoštnega ponedeljka, ko je plesala ves popoldan, da je bila od samega plesa pijana. Niti se ne more spomniti, kako je prikolovratila domov. Tu nekje ali še prej je bil začetek. Potem sta hodila dostikrat skupaj. V nedeljo k maši in nazaj, celo na Goro sta šla oba. Včasih sta preklepetala cele ure ponoči, ona v hiški, on pa zunaj. Fefka se je nemirno obračala po postelji, ker jo je dramilo to večno šušljanje. Pa ni smela ničesar reči. Mica je bila starejša, zato je morala pred njo molčati. Odkar pa je Mica vedela, da lazi za Fefko Jakec, je takoj zagrozila, da bo povedala očetu in materi. Celu sramotila in jezila jo je, da se je Fefka večkrat od same jeze jokala.

»Saj nimam nič z njim!« se je Fefka opravičevala. Na tihem pa je tuhtala, če morda Mica ne ve, kaj se je zgodilo tisti poletni večer na kolarnici, ko so tlačili seno. Pa saj ni bilo nič. Ona ni ničesar kriva. Kaj more za to, če jo on iz nagajivosti vrže v mehko seno in jo zakoplje! Saj je močnejši. Kesala se je, zakaj ni takoj zakričala, ko se je je dotaknil. Tu se je prav za prav tudi med njima nekaj začelo. Prvič sta prišla po šolskih letih na samem skupaj. Da sta se že prej poznala, kaj bi to. Šolar je šolar. Zdaj pa ju starejši dražijo, če ju vidiyo kdaj sama. Vrag, saj se ne bova požrla! Najbolj noro se ji je zdelo od Mice, ki jo je dražila, da se imata z Jakcem rada. Saj nista o tem še nikdar govorila. Kaj vendar hoče otrok? Še pogledati si nista upala prav v oči, tako smešno boječa sta bila drug pred drugim.

Te slike, ki so bežale mimo njunih oči, so ju zazibale. Zbudili sta se šele zjutraj. Pevcev ni bilo. Zaradi tega sta bili vse jutro slabe volje. Denar in slatinka vina je bila na mizi. Vse je čakalo, čemerni sta hodili okrog in se oblačili. Treba je bilo napraviti gazi k hlevu. Franček je spal v hlevu na ujdrcu in ta je navadno rad dolgo poležal. Seveda, čas je imel v teh zimskih dneh. Kravici je lahko pozneje položil sena in jo napojil. Ženske pa so morale pomolsti in nakrmiti svinje.

Ponoči je bilo spet zasipalo vse gazi. Treba jih je bilo znova izsekati v visoko plast. Franček se je izvlekel in hodil čez pas globoko v belem zametu, ki ga je veter napravil pred hlevom. Z ogrebljo je vlekel suhi

Sl. 21. Leonardo da Vinci: Počasčenje Sv. Treh kraljev (Firenze, Galerija Uffizi)

Sl. 22. Paolo Veronese: Pridiga sv. Janeza Krstnika
(Rim, Galerija Borghese)

Sl. 23. Moretto: Eden izmed desetih prerokov
(Brescia)

sneg s strehe, da bi jo olajšal težkega bremena. Tramovje pod njo je bilo že trhlo in lahko bi se zrušila.

»Zdaj se laže dá, kot če je moker. Strehe pa ga težko držijo, treba jim je pomagati.« Kadar je potegnil ogrebljo proti sebi, se je skadil sneg v zrak in svetle bele iglice mu je sipalo v obraz.

Tako je ogrebel hlev, skedenj, kolarnico in nato še kočo. Mica in Fefka pa sta odšli medtem že k maši. Skoraj z zmrznjenimi rokami je prišel v hišo. Rokavic ni imel, cunje, ki si jih je namotal okrog rok, pa so se mu zvijale, zato jih je rajši zavrgel in delal z golimi rokami. Za čevlji so se mu nabrali celi obroči vodenega snega, ki se je sproti tajal. To ga je peklo. Sezul se je in dal čevlje sušit.

Tumpa je šepetaje bral iz molitvenika mašo. Kimal je pri tem in iz ust so mu uhajale goste sline, ki jih je vselej, ko je prebral besedo amen, požrl.

Stara se je s koščenimi prsti oklepala paternoštra z velikimi rjavimi jagodami. Ta je bil njen zadnji spomin na Svete Gore.

»Joj, danes me spet peče,« je potožila. Pod kolenom ji je že od avgusta teklo iz rane. Čisto iz kosti je prihajal gnoj. Vse mogoče stvari si je dajala na rano, pa ni nič zaleglo. Razna zelišča in travo je sušila, kuhala čaje, si izpirala, pa vse zaman. Kadar se je namenilo spremeniti vreme, je občutila najhujše bolečine.

Hodila je še lahko, vendar se je bala, da bi pri delu ne zadela s kakim predmetom v rano. Že nekaj časa sem si je izpirala rano s kamilično vodo, kar so ji svetovale stare ženice, ki so vedele v takih stvareh mnogo pomagati.

»Do pomladi bi se morala ozdraviti! Takrat bo polno dela. Težko bo, če mi ne bo bolje!« je godrnjala.

2.

Tiste dni, od Treh kraljev do svečnice, so navadno vsi kočarji imeli koline. Le premožnejši kmetje so še redili dalje, ker so že za božič zaklali kakega prašiča. Kočarji so imeli ta posel navadno samo enkrat na leto, zato so si takrat privoščili vsega v obilju. Skoraj vsako jutro, ko so ženske vstale in opravljale prve hišne opravke, se je slišalo iz katerega vrha cviljenje.

»Pri onih tam pa koljejo!«

To so ženske morale vedeti, sicer bi ne imele o čem govoriti. Tako pa so vendar lahko obirale ljudi dolge zimske popoldneve, ko so se shajale. Vedno so hotele vedeti več kot tisti, ki se ga je stvar tikala.

»Ti že gotovo nimajo več zabele!«

»Bog ve, kako živijo. Pri hiši pa je kopica otrok!«

Tako so sklepale ženske vse dni.

Tumpovi so naprosili mesarja, ki je hodil kolinit skoraj po vsem vrhu. Vsi so ga radi imeli. Hiter je bil in dobro je delal.

Prejšnji dan je Mica pripravila vse potrebno. Skuhala je kašo in riž za klobase, pripravila in umila žehnjak in ničke, ki se ob taki priliki potrebujejo. V kuhinjo si je nanosila dovolj drv, ker drugi dan za to ne bi bilo časa.

Mica se je tega posla najbolj bala. Mati gotovo ne bo pomagala dosti, kvečjemu bo godrnjala, da je bo sita, preden bo minilo poldne. Opravljati bo morala vse sama. Fefka se bo vlekla v grabo po vodo in je celo uro ne bo od nikoder. Ona pa bo morala stati pred pečjo, da ji bo teklo z vsakega lasu.

Ves dan se je Mica parila pred ognjiščem, da jo je mesar večkrat podražil: »Dobra gospodinja boš, Mica!«

Ona pa se je samo nasmehnila in si popravila pod robec lase, ki so ji silili na čelo.

Proti večeru je bila že utrujena, da je komaj stala. Mati je samo postopala iz hiše v kuhinjo in nazaj. Mica ni hotela dosti hoditi v hišo, ker se je hotela izogniti neprijetnim mesarjevim opazkam. Zunaj je pritiskal mraz in mesarja je zeblo. Zato so privlekli svinjo v hišo in jo tam razpravljali. Mica se je le toliko prikradla v hišo, da je pogledala, kako je zredila prašiča. Dali so ji sveže slanine, katero je potem scvrkla in zabelila z njo ajdove žgance. To je bila navadno prva jed na kolinah.

Franček in stari Tumpa sta pomagala mesarju. Kožo so belili s prašiča, da so jo potem zanesli v predelavo za usnje. Za čevlje, s katerimi so večno hodili po ilovici, je bilo dobro.

Vina je bilo ves dan dovolj. Ko se je izpraznila ena slatinka, so natočili iz malega sodčka v lojpi drugo. Na kolinah so morali imeti vsega dovolj. Samo enkrat v letu so opravljali ta posel in to je pomenilo za te kočarje gostijo. Ta dan so si morali privoščiti, ker so stradali poleti, ko ni bilo časa jesti ali jim je že zmanjkovalo živeža. Često so se hranili z nezabeljeno koruzno župo in to sredi najhujšega dela. Moškim so se takrat od same slabosti tresle noge, ko so morali kositi. Ženskam so polzele čez obraz kaplje znoja, ko so vlačile bremena krme proti vrhu. Ti dnevi so jim pili kri. Tedaj jim nihče ni priskočil na pomoč. Samo delati so morali in garati od teme pa spet do teme, da bi lahko človek dušo zgaral. Koline pa so pomenile zanje celo gostijo.

Za večer so povabili tudi najbližje sosede. Že zaradi drugih ljudi, ker je bila tudi drugje taka navada. Mogoče včasih tega ali onega ni bilo, vendar storili so svojo dolžnost. Onemu pa se je zdelo bolje, kakor če bi bili nanj pozabili in se mu hudo zamerili.

Za ta večer se je mnogo pripravilo. Pogače in boljši kruh so spekli že prejšnje dni, mesa so skuhalo in spekli toliko, da so potem ostali še skoraj za ves teden razmetani ostanki. Žganja in vina je moralo biti, kolikor ga je kdo hotel. Miza se je do vrha obložila, da je bilo vsakemu na izbiro.

Pri večerji so se vsi zbrali za mizo. Tedaj je končala Mica v kuhinji in moški v hiši so opravili svoje delo. Večerjali so.

Mica je prinesla na mizo veliko skledo kisle župe, iz katere se je dvigal proti luči pod stropom širok steber pare. Žlice so šklopotale in srebajoč so vlivali vročo župo vase.

Mesar si je visoko nad lakti podvihal pisano srajco, da so se videle ob vsakem gibu napete žile in mišice, ki so se debelile in tanjšale, kakor je pač krenil z roko. Ko je čez nekaj časa odložil žlico in si popravil mastne brke, je pogledal Mico in dejal:

»Vaša Mica bo pa dobra gospodinja. — Vinkov Lojzek bo dobil pridno ženo. Vse že sama opravlja. Ne bo ji težko začeti na svojo roko!«

Mica je zardela. Najrajši bi bila zagnala temu na pol pijanemu mesarju kar skledo z župo v glavo. Še pri jedi je ne pusti v miru. Pred vsemi pri mizi mora blebetati o tej stvari.

Fefka jo je po strani pogledala in se ji nasmehnila. Ta smeh se je Mici zdel kakor zaušnica.

»Nekaj zunaj rožlja,« je izgovorila Mica bolj sama pri sebi in odložila žlico. Odšla je gledat. Tumpovka je takoj vedela, kaj ji ni ugajalo, da jo je tako hitro popihala od mize, vendar svojih misli ni pred vsemi hotela povedati.

»Naj dela, kar hoče! Saj je dovolj stara!« pravi mimogrede Tumpa. Iz hladnosti teh besed se je dalo sklepati, da mu za to stvar ni prav nič dosti mar.

»Pojdi, Fefka, prinesi nam vina!« zapove oče in potisne slatinko čez mizo bliže Fefki.

»Fefka se tudi shaja s Krapševim,« pravi mesar med tem časom.

»Zdaj jih ne morem več držati! Perje dobivajo in nekega dne bodo zleteli,« pravi oče. »Kdo jih bo držal? Naj si pomagajo na boljše, če si morejo. Jaz sem moral večno čepeti na tem koščku zemlje, nikoli nisem prišel v svet, zato pa me hoče imeti vse za norca. Dokler bo še stari Tumpa hodil po gorici, bo on gospodar. Ko pa ne bom mogel več delati, me naj kar занesejo h kovaču za soseda!« Naglo je zgrabil za kozarec in brž nato se je čulo zamolklo klopotanje vina po grlu.

»Ah, vi boste še čakali na to!« ga potolaži mesar. »Take stare korenine ne stre tako hitro.«

»Ne, zdaj se še ne dam!« ponovi Tumpa.

Franček pa si na tihem misli, da bo vendar kako drugače, kot pa računa oče. Skoraj ga je malo užalilo, ko ga oče ni hotel vzeti v račun. Kakor bi sam opravljal v gorici in kosil na laz. Bo že še videl, koliko sem mu opravil, si je mislil. Pomlad bo prišla in svet bo odprt. Kdo mi more zapovedati, da ne smem prestopiti praga te bajte? Saj tako nisem nič v računu pri hiši. Vedno me podcenjuje. Kar koli delam, nikoli ni prav zanj. Obljubil pa mi še ni ničesar. Bog ve, kako se bo razkosala ta zemlja po smrti enega ali drugega? Saj smo vendar trije. Če bo hotel kateri prevzeti, bo moral drugima dvema izplačati. Sicer se pa na to še ne da računati. Naj bo, kakor bo! Zdaj smo še mladi in svet je velik. Kdo bi večno čepel doma, ko da se drugje ne bi dalo živeti!

»Mici je slabo in je šla v posteljo,« pravi Fefka, ko je prinesla vino.

»Delala je in stala pred ognjem ves dan. Gotovo ji je prišlo kaj od tega,« pravi mati.

Pozneje so se privlekli še sosedje z ženskami in tudi otroci so bili zraven. Nalašč so prišli pozno. Tako nihče ne bi mogel misliti, da je kdo prišel zaradi jedi. Samo malo so prišli gledat, kako se kaj imajo, in vonj po dobri pečenki jih je dražil v nosu, da so s silo požirali curke slin. Otroci pa so požirali z očmi cele kose mesa, ki se je smejalo na mizi. Ko so jim ga dali, so slastno segli po njem in ga obirali. Kdo ve, če niso bili celo nalašč brez večerje, da bi se jim pot na koline bolj izplačala. Vedeli so, da bo vsega dobrega dovolj in nihče se ne brani jemati, kjer je zastonj.

Marsikaj so govorili. Ženske so pomaknile klopi skupaj in klepetale, da se ni slišalo niti moških. Pili so iz velikih kozarcev in piskercev. Tudi deco so po sili zalivali z vinom, da je bila pijana in je sitnarila. Spravila se je k peči, kjer se je prepirala za prazen nič in delala hrup. Manjša je celo pozabila na svojo potrebo in so nastajale kar pod njimi mlake, ki so se izcejale s klopi na tla. Zanje se ni nihče brigal. Nazadnje so zaspali na klopi drug čez drugega.

Stari se niso mogli nikoli ločiti. Pili in govorili so na vse pretege. Vino jim je stopilo v glavo. Dobre volje so bili. Kar so prestradali poleti, so uživali sedaj. Nihče pa ni pomislil, da bi se dalo to preobilje počasi in zmerno porabiti za vse leto. Zdaj ni padlo nikomur kaj takega v glavo, saj je vendar najlepše sedeti pri polni mizi, jesti in piti ter tako vsaj enkrat pozabiti na trpljenje. Pa kdo bi se v te stvari vtikal, če ga ne brigajo! Sosedje so bili zadovoljni, da so zastonj jedli in pili, sicer pa sami niso bili nič boljši. Glavno je bilo, da so se vsaj enkrat v letu po gosposko gostili, druge dni pa bo že kako. Ko človek nima ničesar pri roki, mnogo laže prestopi, kakor če si mora pri polni mizi pritrgovati.

Franček je poskušal govoriti z moškimi. Fefka je prisluhnila ženskam in zvedela marsikaj, kar ji je do tedaj bilo prikrito. Tu pa tam je včasih malo zardela, pa je pogledala stran, kakor da ne bi bila ničesar slišala.

Mica se je premetavala na pol oblečena po postelji v hiški. Bluzo in vrhnjo kiklo je potegnila s se; čevlje je sezula. V hišo ni hotela več, ker je začel mesar prej tveziti tisto neljubo zgodbo o Lojzku. To se ji je zamerilo.

»Kaj ga vraga briga, da nosi to pred nos očetu! Kdo ve, kaj je še potem gobezdal!« je dejala. Zagledala se je v okno, kakor bi koga pričakovala.

V mislih si je predstavljala, kako bi oklofutala mesarja pred vsemi, če bi mogla. Vino, ki ga je popila, se je v njej razlezlo, da je čutila v sebi veliko moč. Zdaj bi ji bilo vseeno. Z vsakim bi se šla. Tudi ona si je privoščila malo gostije. Zakaj ne bi imela še ona praznika, če ga imajo že vsi drugi. Večkrat je stradala in garala, da bi ji lahko roke zlezele v zemljo. Zato je imela pravico do te gostije.

»Mica! Mica!« Na okno je nekdo na lahko potrkal.

Zdramila se je iz teh mučnih vsakdanjih sanjarij. Skočila je k oknu.

»Lojzek, pridi okoli! Odprla ti bom!« je plaho dejala.

Ogrnila se je v veliko temnorjavo hadro in mu po prstih šla odpirat.

»Tiho, oni pijejo. Veš, klali smo danes!« mu je šepnila v lojpi in rahlo zapirala vrata.

Prijela ga je za roko in vlekla za seboj, da bi ne treščil v posode z mesom in mastjo, ki so bile nastavljene v lojpi.

»Nocoj bova sama. Fefko bom že nagnala k onim, dokler bodo pokonci,« je dejala, ko ga je privlekla v hiško.

Prižgala je košček sveče, ki je sipala mrtvo svetlobo na oba obraza. Z nekaj kapljami raztopljenega voska jo je pritrdila na rob mize. Poiskala je steklenico vina, ki jo je hranila zanj. Iz omare je privlekla krožnik pečenega mesa in kruh, ki ga je pripravila za njun večer.

»Jej in pij!« je dejala ter sedla na posteljo.

Lojzek je slekel povrhno suknjo, sedel k njej in segel po mesu. Pot po snegu ga je pretresla, da mu je teknilo. Oba sta pila iz piskerca, zdaj eden, potem drugi. Prijetno jima je bilo, kakor bi obhajala poročni večer. Pa še tako brez skrbi sta se spravila v hiško, čeprav so bili oni v prednji hiši. Varna sta bila, ker so gnali neprestano glasen hrup.

Mici se je že skoraj vrtelo v glavi, čeprav je bila vajena vina. Temu je bil kriv ogenj, ki jo je ves dan zelo oslabil. Kljub temu je še vedno pila. Hotela je pozabiti vsaj za en večer vse trpljenje in zani-

čevanje, ki ga mora prenašati dan za dnem. Pri njej je bil Lojzek, ki sta se rada imela, pa naj je kdo govoril tako ali drugače.

»Moj Lojzek! Saj si moj, ne? Tako te imam rada!« je govorila vsa omamljena od vina. Objela ga je in mu gledala globoko v oči, kakor bi pričakovala iz njih odgovor na svoje besede.

»Mica, lepo je biti s tabo, ker te imam rad. Zato bi bilo prav, če bi malo pomislila, kdaj se bova vzela. Enkrat bo moralo do tega priti, drugače nima smisla, da laziva drug za drugim,« je resno govoril Lojzek ter jo držal v naročju.

Ona pa se je samo smehljala in obraz so ji prepregle brezizrazne in mrtve poteze. Človek bi sodil, da ji je ta trenutek izginila iz glave vsaka še tako skrita misel. Kakor da je nastala v njenih možganih in v srcu praznina. Mogoče res! Vendar se je zelo redko pripetilo, da bi ji lice tako mrknilo.

Končno se je le spet malo zdramila.

»Mesar naju je izdal nocoj pred vsemi pri mizi,« je zašepetala.

»Ti strela zveržena! Mi bo že prišel v roke. Vrat mu zavijem, da ne bo več hodil po kolinah.« Krepko je stisnil izdelane roke.

»Pusti ga!« mu prigovarja Mica. »Saj se ni oče prav nič razburjal zaradi tega. Je pa končno še bolj prav, ali ne? Pozabi in mi rajši položi roko na čelo. Vidiš, da vsa gorim, čeprav sem trudna in bi spala kakor ubita.« Potegnila se je za njegov hrbet in legla. Globoko iz prsi je iztisnila sapo, kakor bi bila prišla s trudnega dela.

»Kdo pa ti brani? Spi! — Zdi se mi, da tudi meni postaja počasi vroče. Vino me greje. Poleti, ko bomo zgarani, da bi nas lahko na kolenu prelomil, ga itak ne bomo imeli.« Naglo ga je izpraznil poln piskrček in pomlaskal z usti.

»Saj lahko k meni ležeš. Oni se tako še ne bodo razšli. Sem pa gotovo nikogar ne bo. Vsaj malo, da se nama v glavah bolj sprosti.«

»Seveda, če te ne bo strah z mano. Eh, pa saj se me ne bojiš, kaj?« Nekaj časa posluša hrup iz prednje hiše, nato pa se vrže na posteljo.

V prednji hiši so trkali s kozarci in hripavo peli stare napitnice, ki pa so se v Micinih ušesih izgubljale vedno bolj in bolj. Nič več ni vedela, kaj se z njo godi. Lojzek ji je šepetal na uho sladke besede, ki so jo uspavale. Božal jo je po nedrjih in le enkrat je imela toliko moči, da mu je odbila roko. Pogrezala se je nekam globoko v sanjarije in zdelo se ji je, da so utonile zanjo vse vsakdanjosti.

»Saj si moja — — — Rad te imam, veš!«

Ko se je predramila, je še vedno prihajalo vreščanje iz prednje sobe. Nekdo se je na vse grlo drl, kakor bi pridigal. Bil je to stari mesar, ki je razlagal doživljaje s kolin.

Mica je skočila pokonci, si popravila krilo čez koleno, ker jo je zeblo, in brcnila Lojzka s postelje. V glavi se ji je še vrtelo in na sencih ji je razbijalo kakor v kovačnici. Čelo je imela potno, da ji je bilo neprijetno. Naglo se je pognala kvišku, kakor bi jo nekaj v njeni notranjosti dregnilo.

»Vstani vendar! Oni se bodo menda kmalu razšli,« je dejala trdo. Sramovala se je. Zdaj ga še objela ne bi. Kdo ve, kaj se je obrnilo tako hitro v njej! Za hip jo je nekaj odbilo od njega in hotela je biti sama.

»Si še kaj moja?« jo vpraša tiho Lojzek. Hoče jo objeti, ona pa se mu odtegne in skoči na sredo hiške.

»Ah! Kaj si naredil?« je stokala in se zavila v hadro, da bi mu šla odpirat. Nejevoljna je stala poleg njega in sramovala se je same sebe.

Brez besed mu je odprla vrata.

Potem je pospravila krožnik in steklenico z mize in se vrgla v posteljo. Trda se ji je zdela, pa ni mogla najti pravega ležišča. Povsod jo je tiščalo, da je premetavala svoje telo zdaj na to, zdaj na drugo stran; v glavi so ji vrele misli kakor roj čebel in ji niso dale pokoja. Dozdevalo se ji je, da je ostal tu neki poseben vonj, ki ga ona ne more prenesti. V ustih je čutila ogaben okus. Planila je iz postelje, vrgla vso obleko s se in se preoblekla v svežo. Tudi potem ni bilo nič bolje. Misli v glavi so jo begale in mučile še kar naprej.

Zunaj so škripala vrata in ljudje so zadevali s čevlji ob prag. V lojpi je kdaj pa kdaj kateri zadel ob posode z mesom in slanino ter zabrundal sam pri sebi. Pijani so se opotekali po podstenju, preklinjali in brundali. Vsak se je po petkrat zahvalil za dobro jed in pijačo. Tumpovka je vsakemu voščila srečen počitek. Sosedo so se znašale nad dremajočimi in sitnimi otroki ter jih vlačile čez prag, da se niso potolkli.

»Lahko noč! — — Lahko noč! — — Srečen počitek!«

Fefka se je po prstih priplazila v hiško, da ne bi zbudila Mice. Ko pa je opazila, da se Mica premetava po postelji in globoko vzdihuje ter mlaska z usti, kakor bi bila zaužila neprijetno jed, je Fefka dejala: »Pijani so vsi ko čiki! Še Mačkov Tinek je pijan, da ni vedel, kje so vrata. Nocoj sem ga zalila, da bo vedel, kdaj je bil pri nas na kolinah.«

Mica pa ni dejala ničesar. Fefka je vedela, da je to slabo znamenje, zato jo je pustila v miru. Molče je legla k njej in si je niti ni upala potisniti k steni, čeprav je morala ležati na trdi deski ob robu postelje in se je celo bala, da se ne bi ponoči zavalila na tla.

Sama je kmalu zatisnila oči, Mica pa se je premetavala, blodila in tuhtala skoraj do jutra. V polspanju je krilila z rokami okrog sebe, stokala, se kregala in pljuvala, kakor da se ji nekaj strašno studi.

(Dalje.)

Ivan Grafenauer | Zamorci in zamorske deklice v narodnih legendah

2. Marija, ptica pevka in zamorska deklica.

V pesmih, ki smo si jih doslej ogledali, so bili Saraceni in Mavri (zamorci, turški in španski kralji naše narodne pesmi) skoraj sami zastopniki zla in povzročitelji nesreče — kompostelskega romarja kot krščanskega kralja seveda ni šteti mednje. Vsa tragika v teh pesmih in vsa tvegavost krščanskih junakov in junakinj izhaja od kakega saracenskega zločina, bodi ugrabitve ali zaslužnitve, bodi sodelovanja pri nasilstvu zoper krščanskega človeka.

Drugače je v naslednjih legendah. Tu se nazorno prikazuje, kako Bog tudi iz krščanstvu sovražnih narodov izbira svoje ljubljence ter jih z bogastvom svojih milosti pritegne k sebi. To sta legendi »Marija, ptica pevka in zamorska deklica« in »Jezus vrtnar in ajdovska deklica«. Obe sta se po stoinstoletnem razpevanju in razpripovedovanju močno okrušili in s tujimi motivi spojili, vendar pa se je staro legendarno jedro v najboljših inačicah le še dovolj dobro ohranilo.

Legenda o »Mariji, ptici pevki in zamorski deklici« (SNP, št. 544. do 570.) se je najbolje ohranila v Cafovi inačici iz Frama, ki mu jo je pela Marija Ledinjak (SNP, št. 544.).

K Mariji zagorski²⁰ — v drugih inačicah se omenjajo tudi druge romarske cerkve Marijine — prileti iz daljne dežele ptica pevka in zapoje pesem Mariji v pozdrav:

Na ptičica priletela	še lepše je zapela
sem ze Gradca nemškega	od Marije zagorske:
ta ²¹ na cerkveni prag.	
Prelepo si je zapela	10 »Oh češena si, Marija,
5 od Marije zagorske.	o Marija zagorska,
No ta ptičica spreletela	tebi enake ni nijedne
ta ²¹ na prednji oltar	no je neima celi svet!«

Marija hoče izvedeti, od koga se je ptičica pesmi naučila:

Marija stopila z oltarja
15 no to ptičico vprašala:
»Kdo je teb naučil peti
le-to pesem lepo?

²⁰ Marija zagorska je po dr. Josipu Pajku (Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev, Ljubljana, MS, 1884, 167) slavna Marijina božja pot v Zagorju v kozjanski dekaniji. Cerkev je iz 14. ali 15. stoletja (Ign. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant, VI, Das Dekanat Drachenburg, 149.

²¹ ta: tja štaj. kor. rezijansko.

Ali so te naučili mati tvoja
ali sestrice tvoje,
20 ali si si jo sama izmislila?

»»Mene neso naučili mati moja,
tude ne sestrice moje,
no si je nesem sama izmislila:
jaz sem jo čula od morske deklice peti,

25 da²² jo je ona pela,
da je erdeče žide vijala.««

Marija hoče zdaj k »morski« deklici:

»Hole, hole, ti drobna ptičica,
poidi mi kazat morske deklice:
Ti mi boš po luftu letala,
30 jaz pak bom koj peš taj²³ šla.«

Vsej sta prišle k sivemu morju,
tude k deklici morski.
»Hole, hole, ti morska deklica,
kdo je naučil teb to pesem,
35 le-to lepo pesem?
Ali so te naučili mati tvoja
ali sestrice tvoje,
ali si jo s peretom spisala?«

»»Mene neso naučili mati moja,
40 tud ne sestrice moje,
tude je nesem s peretom spisala:
Jaz sem jo čula od angelov peti,
da so jo angeli peli,
da so Jezusa zibali.««

K sklepu ptičica še enkrat Marijo pozdravi:

45 Ta ptičica se je nizko naklonila
no še enkrat lepše zapela:
»Oh češena si Marija,
o Marija zagorska,
tebi ni enaka nijedna,
50 no je neima celi svet.

V drugih inačicah se imenujejo različne slovenske božjepotne cerkve
Marijine na Slovenskem: na Štajerskem večinoma Marija zagorska, na

²² da: kda, kadar, ko štaj.

²³ taj: tja štaj.

Kranjskem Marija na Dobravi (Dobrovi),^{23a} na Goriškem Marija na planinci na skalici (t. j. na Skalnici: Sveti gori nad Solkanom pri Gorici), na Koroškem v Rožu Marija Podgorjanska. Nekatere inačice, tudi dobro ohranjene,^{23b} pa ne imenujejo nobene cerkve — ptičica prileti k Mariji sami — ali vsaj nobene določene cerkve.²⁴

Po vsej verjetnosti pesem v začetku ni bila prirejena za določeno Marijino cerkev, ampak je govorila o Marijini cerkvi vobče ali pa samo o Marijinem oltarju. Mogoče pa je pesem prvotno pela celo samó, da je prišla ptičica k Mariji sámí, ko je po svetu hodila.

Pesem, ki jo ptičica poje, je v pesniške vrstice prelit angelov pozdrav, prva polovica zdravamarije. V nekaterih inačicah je to na prvi pogled vidno, n. pr. v kranjski inačici M. Ravnikarja Poženčana SNP, št. 552. (550.):

Oj češena si, Marija,
(na ti lepi Dobrovi!)
Sveta si, vse gnade polna
ino božje milosti.

Skoraj natančno enaka je pesem ptičice in zamorske deklice v dobro ohranjeni inačici »iznad Gorice«, ki jo je zapisal Matevž Trnovec (SNP, št. 561.):

Čaščena si, Marija,
gnade božje puhna si,
ti si božje gnade puhna
ino božje milosti.

Vrhovska inačica s hrvaške meje (SNP, št. 553.) pa pesem primorske deklice naravnost imenuje »pesem od presvetiga češčenja«:

»Ja sim to pesem slišala
od primorske deklice:
ki se je po morju vozila,
je to pesem pevala
od presvetiga češčenja:
Češčena bodi, Marija ti!«

V bistvu enaka je ta pesem tudi v večini drugih dobro ohranjenih inačic, n. pr. v Ravnikarjevi kranjski (SNP, št. 551.):

»Tavžentkrat bod češena,
o Marija, roža ti!
Tvoje glihe ni nobena,
take nima celi svet:
Tavžentkrat bodi češena,
o Marija, rožni cvet!«

^{23a} Marija na Dobrovi pri Ljubljani.

^{23b} N. pr. SNP, št. 551. s Kranjskega v zapisu M. Ravnikarja Poženčana v Starih medljudnih pesmih iz l. 1838., podobno še št. 548., 553—555.

²⁴ N. pr. SNP, št. 557—58., 560—61., 564., 567—68., 570.

V raznih inačicah so se pritaknili k pesmi dodatki o raznih romarskih cerkvah (prim. o Mariji zagorski ali Mariji na Dobrovi); v inačicah pa, v katerih je pesem sama že okrnela in se samo poroča o njenem petju, je spomin na angelov pozdrav čisto splahnel in pesem je dobila prav različne pomene; pogosto poje ptičica kar tri kitice ali celo tri pesmi različne vsebine. Tako poje inačica Jožefa Kraglja s Kamna na Soči (SNP, št. 567.) »od rojstva božjega«, inačica Antona Pegana iz goriške okolice (SNP, št. 559.) »od sladkega imena Jezusa«, Kokošarjeva inačica iz Hude južine (SNP, št. 562.) in Murovčeva izpod Melec (SNP, št. 565.) pa celo »od te vinske trtice« — in na koncu pesmi stoji na pol nabožna napitnica. V Šlebingerjevi inačici od Sv. Ane na Krembergu in v Barletovi iz Podzemlja pri Metliki (SNP, št. 549. in 556.) zapoje ptičica »prvi štikelc« »od tiga rojstva božjega«, drugi »od Marije Dobrave«, tretji »o zamorski deklici«, v ribniški Antona Zobca (SNP, št. 557.) prvič »od devištva čistega«, drugič »od zakona svetega«, ^{24a} tretjič »od tega raja svetega«, v Majarjevi iz Roža »prvi štukelc« »od device Marije«, drugi »od smilana Ježuša«, tretji »od sveta zakona«, ^{24a} v Majarjevi iz Podgorjan (v Rožu, SNP, št. 569.) pa zapoje ptičica najprej s cerkovnega turna »od device Marije«, nato z britofa »od martre Ježišave«, obakrat pa sledi tej napovedi štirivrstična pesem:

»Češčena si, Marija,
božje hnade povhena!
Oj Marija Pohorjanska,
oj Marija per kapelici!«

Medtem ko ne more biti dvoma o prvotni vsebini pesmi, ki jo poje ptičica v Marijino čast, se zdi na prvi pogled nejasno, od koga naj bi se bila ptičica pesmice naučila: ali od bajeslovne »morske deklice« (SNP, št. 544.) ali »pomorske deklice« (SNP, št. 552.), »primorske« (SNP, št. 553.) ali »zamorske« deklice. Slogu legendarne zgodbe bi se prilegala gotovo bolj zamorska deklica, ki je slišala angelov pozdrav iz angelskih ust, ko so Jezusa zibali. Res je v večini inačic, in to dobro ohranjenih, prva pevka Marijine pesmi zamorska deklica (SNP, št. 546—547., 549., 551., 554., 556.) ali črna zamorkinja (SNP, št. 560., 561., 564.), v eni je ptičica sama »zamorska deklica« (SNP, št. 570.). Vendar pa se v mnogih izmed njih pozna, da je na pevce vplivala tudi predstava o morju in morskih deklicah, ker se zamorska ali primorska

^{24a} Prim. pesem »O svetem zakonu pojoča ptica« (SNP, št. 67—69.), ki po Zorčevi inačici iz škocijanske okolice na Dolenjskem tudi poje »štuke tri«:

Ta prvi štuk je bil le-ta
5 od rojstva božjega;
ta drugi štuk je bil le-ta
od krsta svetega;

ta tretji štuk je bil le-ta
od zakona svetega:
10 »Zakon, zakon, kak si svet,
na teb leži vesoljni svet.«

»Štuk« »od rojstva božjega« ima tudi kranjska inačica M. Ravnikarja Poženčana (SNP, št. 68.), v. 33—34: »od tega zakona svetega, | al od rojstva božjega.«

deklica v mnogih inačicah »po morju vozi« (št. 551., 552., 553., 554., 561.), v drugih celo po morju plava (št. 546., 547.); v dveh inačicah je prva pevka celo riba, ki pa je bila v zibelki, ko se je pesmi naučila, še deklica (št. 568., 570.) in jo je mati ali mačeha s kletvijo ali iz zlobe tako spremenila. Že to zadnje nam priča, da so to poznejše premembe in da je v prvotni pesmi pevka bila zamorska, t. j. saracenska deklica. Morska deklica ali riba je dospela sem pač iz bajeslovnih pesmi o ribi faroniki ali svet noseči ribi (SNP, št. 492—493.) ali iz narodnih pripovedk.

Samo znak razpadanja pesmi je seveda, če v bolj ali manj okrušenih inačicah ptičica pesmi ni slišala od zamorske (pomorske, morske) deklice, ampak naravnost od angelov^{24b} ali celo »od mlade deklice, | ko je sinka zibala«.^{24c}

Tudi to na prvi pogled ni jasno, od koga se je po prvotni obliki legende zamorska deklica sama pesmi naučila. Sedanje inačice pričajo o dvojnem izročilu. Po enem — ki mu sledi večina inačic — se je pesmi naučila od matere, ko so jo še zibali^{24d}; po drugem — ki mu sledi najbolj ohranjena inačica^{24e} — se je pesmi naučila od angelov, ko so Jezusa zibali; za to izročilo govore tudi inačice, po katerih je ptičica sama pesem od angelov slišala. Po vsej verjetnosti je drugo izročilo — da je zamorska deklica angelov pozdrav slišala od angelov, ko so Jezusa zibali — prvotnejše od prvega — da jo je slišala od matere. Predvsem, ker jo ima najbolj ohranjena inačica, Cafova iz Frama, SNP, št. 544., a ji druga najbolj ohranjena inačica, Ravnikarjeva s Kranjskega (SNP, št. 551.) ne ugovarja^{24f}; nadalje, ker je prvo izročilo — o materi kot prvi pevki — samo v sebi neskladno in nezadovoljivo: kako naj se otrok že v zibeli peti nauči? Kje se je mati sama pesmi naučila? Slednjič, ker se je pač lahko razvilo prvo izročilo iz drugega (angeli pojo, ko Jezusa zibljejo — mati poje, ko otroka ziblje, in še pozneje nezakonska mati); ni se pa moglo drugo izročilo razviti iz prvega — skok od matere do zibajočih angelov je nemogoč.

Prvotno je brzkone tudi izročilo, da Marija vzame zamorsko deklico s seboj v nebesa. Tudi v tistih mlajših inačicah, v katerih se je zamorska deklica pesmi naučila od matere, se je ta motiv ohranil v starejši, prvotni obliki, t. j. ne da bi se mati pri tem kaj omenila^{24g}; le v treh inačicah reče Marija, da bo deklica prišla k materi, ki je v nebesih že čaka.²⁵ Tudi to govori za prvotnost zgoraj omenjenega drugega izročila.

^{24b} SNP, št. 550., 554., 555., 557., 559., 566., 567., 569.

^{24c} SNP, št. 562., 563., 565.

^{24d} SNP, št. 545—46., 549., 552—53., 556., 558., 560—61., 565., 568.

^{24e} SNP, št. 544. Glej jo na začetku članka!

^{24f} SNP, št. 551. Glej jo — obnovljeno — na koncu članka! V tej inačici zamorska deklica še enkrat zapoje svojo pesem Mariji v čast, Marija pa je o tem, od kod ima pesem, sploh ne vpraša.

^{24g} SNP, št. 552., 554., 561., 564., 570.

²⁵ SNP, št. 553., 558., 560. — V vrhovski inačici s hrvaške meje (SNP, št. 553.) ima ta obljuba obliko, ki nalikuje obetu na koncu »Zlatega očenaša« (SNP, št. 453.) in »Zlate češčenamarije« (SNP, št. 404.):

Razen že zgoraj omenjenih sprememb v pesmi ali glede pesmi, ki jo ptičica poje, se je pritaknilo k legendi še precej drobcev iz nabožnih in posvetnih pesmi. Omembe vredne so posebno kitica o trpljenju Jezusovem v belokranjski inačici Jurija Koceta iz Starega trga (SNP, št. 555.) in dve kitici na pol nabožne napitnice v Kokošarjevi inačici iz Hude južine (SNP, št. 562.).

Pa tudi naša legenda je vplivala na druge naše narodne pesmi. Prav verjetno je nastala že osnovna misel »O svetem zakonu pojoče ptice« (SNP, št. 67—69.) pod vplivom zamisli naše legende o ptičici, pojoči angelov pozdrav Devici Mariji. Morda se kaže rahel sled celo v dejanju: tu gre Marija s ptico iskat zamorske deklice — tam gre mlad pastir ptice same lovit. Pa je pesem »O svetem zakonu pojoča ptica« nedvomno še srednjeveška. To kažeta fevdalno družabno ozadje dejanja, to kaže pa tudi oblika: dvodelna dolga pripovedna vrstica se v najvažnejših odstavkih še danes sledi (obnovljeno iz pesmi same):^{25a}

Kraljič gleda iz belega gradu
pa je slišal ptičko peti prav lepo:

(Poznejši dodatek o treh »štukih« gl. v opomnji 24a!)

10 »Zakon, zakon, kak si svet,
na teb leži vesoljni svet!«

Kraljič »tako pravi, govori«:

15 »Kdor bi mi tičco (to) ujel,
(Precej) mu dam kraljestva pol,
(kraljestva pol) in dva bela gradu,
(dva bela gradu) in najmlajši sestro.«

Pobič je pasel ovčice in kozičce,
20 sliši vse, kar kraljič govori.
Pa je prec pustil ovčice in kozičce,
pa je šel lovit tičico (to).

Št. 553.

O ti primorska deklica!
Ti in tvoja mati boti
zlat stolčič v nebesih dobile
in zlato krono na glavi.

št. 453. (404.)

In sam k njemu pojdem,
zlato krono mu pernesem,
seboj ga popelem v sveti raj. Amen.

Prim. še sorodno št. 6572. (»Zlati očenaš« iz Orlje vasi pri Braslovčah — Rudolf Cilenšek):

Grišnik bo zaslužu veki lun,
pred Bogom pa ta nebeški trun. Amen.

^{25a} SNP, št. 67. (iz škocijanske okolice na Dolenjskem); zapisal A. Zorec.

Sedem let jo lovi, naposled se da ujeti, da jo nese kraljiču. Kraljič je dal ptičico v »foglovžek«,

Piti ji je dal sladke rebulice
zobat (ji je dal) pšenice rumene.
Vzel je klobuk z gole glave,
35 da bi not (fantiču) petice štel.
Pobič (kraljiču) pravi, govori:
»Vera, vera, kraljič ti,
midva nisva za petice glihala!«
Prijel je (pobiča) za belo glavo,
40 vrgel je (pobiča) v ječo temno.
»Tak dolgo boš notri, pobič ti,
da boš (pobič) rad petice vzел.«

Ptičica pa odslej noče ne jesti ne piti ne peti. Kraljiču pa odgovori:

Saj sama rada v mrežo zletim.
60 Popred ne bom pila, (ne pila ne) zobala,
dokler ne plačaš fantiču, za kar sta zglihala.«

Precej je šel po pobiča v ječo temno,
odkazal mu je precej kraljestva pol,
(kraljestva pol) in dva bela gradu,
65 (dva bela gradu) in najmlajši sestró.
Tičica je precej (pila), pila in zobala,
zapela (je tičica) štuke tri.

.....
75 »Zakon, zakon, kak si svet,
na teb leži vesoljni svet!«

Še bolje je ohranjena pripovedna dolga vrstica v Ravnikarjevi kranjski (SNP, št. 68) in v Trnovčevi grgarski inačici (SNP, št. 69). Vsebinsko pa nista tako popolni.

Nedvomno pa je po naši legendi osnovana pripovedna polovica evharistične napitnice »Ptica poje o pšeničnem klasu in o sladkem vincu« (SNP, št. 5916—5931.), razširjene po vsem slovenskem ozemlju razen nevinorodne Koroške, nekdam pa tudi tam. Pripovedni del te nabožne napitnice se glasi v zapisu M. Ravnikarja Poženčana s Kranjskega (SNP, št. 5916.) takole:

Ena ptičca perletela
iz dežele Indije,
prav lepo je zapela
od pšeničnega klasu.

(Pesem ptičice iz Kokošarjeve
inačice iz Cerčna, SNP, št. 5920.)

5 To pač ni^{a)} klas pšeničen,
je Jezusov telo,
per vsaki sveti maši
Bogu je darvano.

5 »To pšenično klasje
to je Jezusov telo,
pri vsaki sveti maši
je gor povzdignjeno.

Ena ptičca perletela
10 z dežele štajerske,
prav lepo je zapela
od vinca sladkega.

To ni blo^{a)} sladko vince,
li Jezusova kri,
per vsaki sveti maši
se pred nami spremeni.

Tud ta vinska trta
10 je Jezusova kri,
pri vsaki sveti maši
se spremeni.«

Iz te nabožne napitnice je zablodila uvodna kitica o sladkem vincu in o ptički, ki je priletela iz Indije (ne Štajerske!), z deli napitnice celo v precej zmedene koroške (rožanske) inačice legende »Jezus postavi sv. Tomaža v Indijo« (SNP, št. 575-576.); povzročila je to seveda obema pesmima skupna »dežela Indija« in — enak napev.

Prvotna legendarna pesem o »Mariji, ptici pevki in zamorski deklici« je torej slavila molitev angelovega pozdrava, zdravamarija. Nastala je pač tedaj, ko si je ta ljubezniva molitev še utirala ali ravnokar utrla pot med ljudstvo in si osvajala ali si ravnokar osvojila vsa ljudska srca. To pa se je zgodilo, kakor znano, v 12/13. stoletju.²⁶ Verjetno je bila prav ta legenda prvi sad nove molitve na Slovenskem in je spremljala razširjanje zdravamarije med slovenskim ljudstvom, obetajoč pobožnemu molivcu po Materi božji plačilo v nebesih. Ravno v 12/13. stoletju so nastale tudi nekatere znane slovenske božje poti (n. pr. na Blejskem otoku, na Šmarni gori, v Velesovem, Stični, Kostanjevici).²⁷

S to časovno določitvijo se sklada, da je tudi drugod v 12/13. stoletju vzcvetela marijanska poezija, posebno Marijine legende. Osnova so bili že v latinski prozi spisani »Čudeži Naše Ljube Gospe« iz 11. stoletja; v 12. stoletju so sledile poetične legende. Posebno se odlikujejo starofrancoske, med njimi čudovita povest o Plesalcu Naše ljube Gospe,

a) To je spačeno najbrž iz vrstice »Preljubi klas pšenični«, »Preljuba vinska trta« (preljubo sladko vince). Prim. štajerske inačice SNP, št. 5924-25., 5930.

²⁶ Proti koncu 12. stoletja se pojavljajo pozivi, da treba ljudstvo razen vere in očenaša naučiti tudi zdravamarijo, v 13. stoletju se je to zvršilo. Lexikon für Theologie und Kirche, I., Herder & Co., Freiburg i. Br., 1930, 864; Der Grosse Herder, I. (1931), 1323-24; Grafenauer, ČJKZ, 8 (1931), 86-91, posebno 88.

²⁷ Franc Rihar, Marija v zarji slave, DsM v Celovcu, 1909, 260; dr. Jos. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, DsM v Celovcu, 1910-14., 516.

ki ima podobno misel kakor prav tako znana o »žlahtniču trde glave« Prešernovega soneta: kakor vitez ne zmore nobene molitve (samo dve besedi, »Ave Maria«), tako tudi plesalec, pa pleše Mariji v čast.²⁸

Tudi duhovna vsebina naše legende o Mariji, ptičici in zamorski deklici, da si namreč zamorska, nekrščanska deklica s samim »krstom želja« pridobi nebesa, se skladno uvršča v duhovno življenje prav 13. stoletja. Taka misel bi bila prejšnjim stoletjem naravnost nezaslišana: pogan se je moral nujno pogubiti. V 13. stoletju pa je bila sholastika pojme razbistrila, sv. Frančišek Asiški pa je zbudil zopet pravo junaško krščansko ljubezen do nekristjanov, oživil s tem novo katoliško misijonsko delo in opozoril krščanstvo na to duhovno križarsko vojsko prav med Saraceni.²⁹

Do sv. Frančiška namreč nikomur še na misel ni prišlo, da bi bil začel krščanstvo oznanjati tudi zunaj Evrope, zunaj političnega vpliva krščanskih držav — tako še do zadnjega časa v vsem pravoslavju. Sveti Frančišek Asiški pa je od vsega početka na to mislil: že v januarju l. 1220. so v Maroku prvi Frančiškovi misijonarji darovali življenje za Kristusa. Še za dobe križarskih vojska so začeli frančiškani in dominikanci delati na nehvaležni misijonski njivi bližnjega mohamedanskega vzhoda, a že v drugi polovici 13. stoletja so našli frančiškani pot v Srednjo in Vzhodno Azijo — prišli so grede tudi v Indijo — in katoliški misijon v Srednji in Vzhodni Aziji je rodil do druge polovice 14. stoletja kar presenetljivo bogate sadove.³⁰

Pesemska mera naše legende pa nas vodi kar v bližino najstarejše dobe naše narodne pesmi. V najbolj ohranjenih inačicah se dado zaslediti še precejšnji ostanki prastare naše pripovedne dolge vrstice, posebno v pripovednem in razgovornem delu legende, medtem ko ima pesem, ki jo poje ptičica, vse skozi — in to je še bolj značilno! — kitično obliko cerkvene pesmi. Ni dvoma, da se je pela z drugim napevom kakor legenda sama. Za primer naj navedem nekoliko (iz same pesmi!) obnovljeno Ravnikarjevo inačico s Kranjskega (SNP, št. 551.) — v oklepajih so poskusi obnove:

Tičca perletéla ta dróbná tíčica,
prelepó je zapéla od Devíce Maríje:

²⁸ Schnürer, Kirche und Kultur im Mittelalter, II², 1929, 315—317.

²⁹ Misijonsko delo v srednjem veku ni segalo preko območja ali vsaj političnega vpliva krščanskih evropskih držav: preden se je začelo misijonsko delo, je bilo treba deželo spraviti pod krščansko državno oblast — in potem so krstili le prevečkrat bolj z mečem kakor z vodo in sv. Duhom. Irski misijon in od sv. Gregorja Velikega v življenje poklicani anglosaški sta bila le kratkotrajni epizodi, s katerima smo se vsaj nekoliko okoristili Slovenci.

³⁰ G. Schnürer, n. d., II, 350—353, 366—372, posebno 368.

5 »Tavžentkrat bod češena,
o Marija, roža ti!
Tvoje glihe ni nobena,
take nima celi svet:
Tavžentkrat bodi češena,
10 o Marija, rožni cvet!«

Takó je rêkla (Devíca) Marija:
»Káj te vprašam, (ti dróbna) tíčica!
Kjé si se navčila to svéto pésmico?
15 Al si jo iz písma^{30a} zbrála, ali si jo sáma zmíslila,
(zmíslila) iz svôje módre glavé?

20 Tako je rêkla ptíca, ta dróbna tíčica:
»Jéz je nísem s písma zbrála
(túdi je nísem) sáma zmíslila,
izmíšljala iz svôje módre glavé.«
25 (To) pésem sem slíšala od zamórske déklice,
kir se po mórji vózi v en písani bárčici
30 in prav lépo pôje od Dvíce Maríje:

»Tavžentkrat bodi češena, itd.

Takó je rêkla (Devíca) Maríja:
»Káj ti právim, (ti dróbna) tíčica!
Bi hôtla mène (tjékaj) pëljat,
40 (tjékaj pëljat), kjer si to pésem slíšala?
Takó je rêkla (dróbna) tíčica:
»»Jéz b te hôtla tjékaj pëljat,
(tjékaj pëljat), al sílno predêleč je.««

45 Tíčca je letéla po zelénem gójzdovji,
Maríja je pa têkla po lépem ravnem pólju;
pa je (Devíca) Maríja préd pertêkla,
(préd pertêkla) ko tíčca perletí,
50 Ste príšle predêleč, do zamórske déklice.

Déklica (zamórska) se po mórji vózi
(po mórji vózi) v en písani bárčici
55 in prav lépo pôje od Dvíce Maríje:

»Tavžentkrat bodi češena, itd.

Tudi po pesemski meri in pripovednem slogu — naj sta še toliko sprememb utrpela — smemo torej prvo obliko naše legende z mirnim srcem staviti v 13. stoletje, in to po vsem rajši v prvo kakor v drugo polovico.

^{30a} Iz písma: t. j. iz svetega písma!

Umetnost

France Mesesnel: Janez in Jurij Šubic. Ljubljana 1939. Izdanje Narodne galerije. Založba »Ivan Grohar«. Str. 258. Sl. 135 in 17 prilog v barvah, delo Jugoslovanske tiskarne. Ljubljana, 1939.

Slovenska likovna umetnostna literatura je zopet za lepo delo bogatejša. To pot smo dobili v poglavju umetnostnih monografij vzorno delo tako po obliki kakor tudi po vsebini. Avtor knjige dr. Fr. Mesesnel se s predmetom, ki ga obravnava knjiga, bavi že dolgo vrsto let in nam je v pričujoči izdaji nazorno pokazal, kako uspešne rezultate prinese resnična predanost predmetu, združena z dolgoletnim študijem. S to zanimivo snovjo, ki obravnava lep kos doslej kaj malo raziskane slovenske umetnosti, se je avtor seznanil že v svoji študijski dobi v Pragi. Ob Janezu Wolfu je zadel na njegova velika učenca, kasnejši stiki s tedaj še živečim Jurijevim in Janezovim prijateljem, češkim slikarjem Hynaisom in naposled umetnostni sledovi, ki sta jih oba brata, posebno pa Janez, zapustila v zlati Pragi, so misel na monografijo, ki bi obravnavala življenje in umetnostno delo bratov Šubicev, še bolj utrdili. Pisma obeh bratov, ki sta jih pisala svojem in prijateljem, študij posameznih dob, ki so bile v njunem življenju važne, toda malo raziskane, kot n. pr. Atene, Praga, Paris, ki so kot samostojne razprave izhajale v »Zbornikih za umetnostno zgodovino«, moremo smatrati kot trdno in dosledno pripravo naši knjigi. Tako je torej nastajala pričujoča knjiga po temeljiti znanstveni pripravi. Da so rezultati pozitivni, priča delo samo. In le to bi bilo pripomniti, da bi želeli, da jo po načinu postanka in obliki posnemajo tudi ostale slovenske umetnostne monografije.

Ker obsega snov življenje in delo dveh različnih umetnostnih individualnosti, je avtor knjigo razdelil v glavnem v dva dela, katerima je kot

u v o d posvetil študijo o razvoju evropskega slikarstva XIX. stoletja, torej tistega časa, v katerem sta ustvarjala naša umetnika, ter še posebno poglavje, kjer poišče zveze Šubičeve delavnice z umetnostno tradicijo, opiše milje, v katerem sta oba slikarja zrastle, in njun prvi pouk v slikarski umetnosti v očetovi delavnici ter kasneje pri Janezu Wolfu. S tem je avtor dal delu potrebni introitus, kjer je že v glavnih obrisih nakazan duh časa, kraja, okolice, šole, pa tudi že v rahlih obrisih različne karakterne lastnosti obeh bratov. Po teh uvodnih poglavjih preide pisatelj k opisovanju in analizi življenja in umetnostnega dela starejšega obeh bratov Janeza Šubica.

Delež, ki ga ima Janez Šubic v knjigi, razdeli avtor na sledeča poglavja: Leta v Italiji, Dunaj in Praga ter Kaiserslautern. V teh poglavjih je strnil življenjsko in umetnostno pot tega najstarejšega sinu podobarja Štefana Šubica ter nam ga v globokem reliefu nazorno predstavil, tako umetnika kakor tudi človeka. Ko mojster Wolf mlademu, pouka željnemu učencu že ni imel več kaj pokazati, ga je napotil v mesto, kjer je tudi on sam dobil največ pobude za umetnostno ustvarjanje, v Benetke. V težkih gmotnih razmerah si je Janez z izredno pridnostjo kmalu pridobil dovolj slikarskih izkušenj, ki so bile priznane tudi oficijelno s strani akademije, ko je prejel za znani Rafaelov karton prvo nagrado. V tem času je nastalo več kopij po starih mojstrih, ki jih je moral Janez narediti predvsem zaradi svojega slabega gmotnega položaja, ter samostojna umetnostna dela za domovino, kot sv. Peter Alkantarski, sv. Mohor blagoslavlja Škofjo Loko in sv. Trije kralji za Jasenovac v Bosni. Iz Benetk je odšel l. 1874. v pozni jeseni v Rim, kjer se prične druga doba Janezovega spoznavanja italijanske umetnosti, pa tudi njegovega osebnega razvoja. Tu je nastalo eno najlepših njegovih del, slika sv. Martina za Šmartno pod Šmarno goro. Z značilnim pismom župnika Namreta, kjer dobimo vpogled v zaostalo umetnostno prepričanje tedanjega slovenskega človeka, zaključuje avtor to zanimivo poglavje. V naslednjem spremljamo Janeza na poti na Dunaj, kjer se sprva zopet preživlja z naročili, kasneje pa vstopi k Makartu za učenca in nato sodelavca. Iz tega časa je ohranjeno več njegovih del, tako n. pr. freske v Horjulju, Izročanje ključev za Radovljico, Pieta za Breznico ter ilustracije za »Zvon« l. 1878. Leta 1880. je Janez odpotoval v Prago, kamor so ga povabili na sodelovanje pri poslikavanju Narodnega divadla. V družbi s češkima slikarjema Ženiškom in Alešem je prevzel precej samostojno delo pri izvrševanju različnih slikarskih del. Iz Prage je Janez odšel za kratko dobo na Dunaj, odtod pa po smrti očeta Štefana v Kaiserslautern, kjer je prevzel mesto profesorja na obrtni šoli. Tu ga je med različnimi javnimi in privatnimi deli, duševno precej strtega, l. 1889. dohitela smrt. Na zanimivih straneh (154—158) ob koncu prvega dela nam pisatelj označi bistvene lastnosti Janeza kot človeka in umetnika. Vse življenje je Janez prav za prav vztrajal pri tistih načelih, ki mu jih je pokazal Wolf, namreč pri nekem kozmopolitskem klasicizmu, ki mu je dosledno branil priti v dotiko s čisto naravo. Zato se ni mogel povzpeti do tiste stopnje v umetnostnem razvoju kakor njegov brat Jurij, kateremu je avtor posvetil drugi del knjige.

Jurijevo življenjsko in umetnostno pot je avtor objel v sledeča poglavja: Dunajska šola, Bosna in atensko leto ter Slikar v Parizu. Iz šole Janeza Wolfa, kjer se je, kakor starejši brat, učil tudi Jurij, je l. 1873. odšel na Dunaj z namenom, da si ogleda svetovno razstavo. Pogled na slikarske zaklade tega vele mesta je mladega fanta tako prevzel, da je sklenil ostati in tu nadaljevati s študijem. V največjem pomanjkanju si je naposled priboril vstop na akademijo, kjer pa mu je kmalu žel s svojo »Hojo na plavž« lep uspeh in prejel zanjo Fügerjevo nagrado. Jurij, ki je bil bolj vedrega značaja kakor brat, se je v življenje vele mesta hitro vživel in si kmalu pridobil veliko prijateljev. Tako se je seznanil tudi s Stritarjem, kateremu je za »Zvon« prispeval ilustracije njegove »Raje«. Tega dela pa ni mogel dokončati, ker je moral k vojakom v Bosno l. 1878. Iz tega časa nam je ohranjena zanimiva skicirka, ki lepo dokazuje močan Jurijev realistični čut že v tem času. Kasneje se je Juriju posrečilo osvoboditi se vojaške službe, vrnil se je na Dunaj, kjer je prevzel za nekaj časa službo učitelja risanja pri neki plemenitaški rodbini na Češkem, od tu pa je odpotoval v Atene, kjer je poslikal palačo znanega arheologa Schliemanna. Čeprav bi lahko ostal v Atenah kot profesor na slikarski akademiji, je vendar Jurij to klasično mesto zapustil in odpotoval v Pariz, kamor ga je vabil njegov prijatelj V. Hynais. V tem središču evropske moderne umetnosti se je odigralo najvažnejše poglavje v Jurijevem umetnostnem razvoju. Tu so nastala najboljša Jurijeva dela, kakor slika »Pred lovom«, razni portreti, krajine, pa tudi cerkvene kompozicije (sv. Jurij v Šenčurju, sv. Kozma in Damijan v Osilnici, Marijino obiskovanje na Rožniku itd.). Vendar je ta umetnostna zapuščina razmeroma majhna, kajti, kakor vedno, se je tu ponovila stara pesem, da je moral Jurij zaradi težkih gmotnih razmer slikati za druge slavnejše mojstre ter tako lastno delo zanemarjati. Vkljub temu pa so bila umetnostna spoznanja, do katerih se je Jurij v Parizu, ali bolje v Normandiji, dokopal, zrastle povsem v smislu modernega naturalizma ter se Jurij na ta način uvršča med pobornike te nove slikarske ideje. Kakor brata je tudi Jurija mnogo prekmalu dohitela smrt. Umrl je v Leipzigu leta 1890, star komaj pet in trideset let. Na svoji umetnostni poti je Jurij, ki je bil povsem drugega značaja kakor njegov brat, krenil v smer slikarskega realizma in v svojih najboljših delih se je impresionizmu zelo približal.

Taka je v grobih obrisih vsebina te zanimive knjige. S slogovnega stališča je knjiga za naše razmere posebnost. Avtor je v glavnem stal pred dvojno možnostjo notranje organizacije knjige: ali naj uporabi ekskluzivno znanstveni način pojmovanja snovi, pri čemer bi ločil biografske podatke od stilne analize umetnostnega oblikovanja, ali pa poljudnejši, pri čemer bi bila seveda znanstvena neoporečnost materiala očitana, da bi strnil biografsko gradivo z umetnostno rastjo obeh bratov v celoto ter jo na ta način kot nekak biografsko-umetnostni roman posrežoval bralcu. Verjetno je prav ogromno življenjepisno gradivo, ki se nam je skoraj v celoti ohranilo, in ga je podpirala še tradicija, bilo odločilno, da se je avtor oklenil drugega načina. Tako zaživita oba brata umetnika v polnih barvah pred nami, prav tako pa tudi čas sam, in ob njuno umetnostno delo se organično kakor

odmev pridružuje življenje navadnih smrtnikov. Na tak način se je avtor izognil dostikrat utrudljivemu in suhoparnemu znanstvenemu katalogiziranju ter se v resnici delo ponekod bere kakor roman. Z umetnostno teoretičnega stališča zavzema avtor v našem umetnostnem slovstvu tudi svojevrstno stališče. Poleg objektivizma umetnostnega zgodovinarja dostikrat pristopi subjektivno gledanje in vrednotenje umetnine in hladnega analitika v tem primeru zamenja zainteresirani esteta, da me knjiga na mnogih mestih spominja, kakor da jo je pisal slikar. Odtod je, mislim, ono organsko, aktivno življenje, ki polje v knjigi, kateremu se pridružuje še gladek slog in lepa slovenščina. Kar pa se tiče zunanje oblike knjige, je mogoče napisati le to: oprema, stavek, reprodukcije, običajne kakor tudi barvaste, vse v največji meri neoporečno. Poslej, ko imamo tako uspel vzorec monografije, bo pisatelje bodočih podobnih knjig čakala težka naloga in odgovornost.

Mikuž Stane.

Po italijanskih umetnostno zgodovinskih razstavah.

Razstave največjih mojstrov minulih stoletij vzdržujejo zvezo med sodobnostjo in preteklostjo, posredujejo večnemu, neminljivemu toku, da valovi in oplaja naš čas prav tako, kakor bodo razstave naše umetnosti nekdanj vir pobud za nova iskanja.

Za potnika, ki potuje danes po Italiji, je to večno obnavljanje umetnosti dejstvo, ki ga spremlja na vsem potovanju. Vzoredno z izkopavanjem in restavracijami starih spomenikov raste nova arhitektura in se enakovredno uvršča v sistem starih mest. Novo se družijo s starim, na tej točki sta preteklost in sedanost enako živi in aktualni in zanimivi tudi za slovenskega potnika.

Brescia.

Mesto Brescia je letos pripravilo svojim obiskovalcem izreden umetniški užitek. V odlični renesančni palači Tasio Martinengo, kjer je sicer nameščena mestna galerija slik, je bila prirejena razstava brescianskega renesančnega slikarstva. Tej razstavi je veljal v prvi vrsti naš obisk.

Pokrajinska razstava brescianskega slikarstva je obsegala dela slikarjev Foppe (1430—1515), Ferramole (1480—1528), Savolda (1480—1548), Romanina (1484—1566) in Moretta (1498—1554). Razstavljeno gradivo je obsegalo dobo enega stoletja neprekinjenega slikarskega razvoja, torej dovolj dolgo razdobje, da moremo govoriti o provincialni umetniški šoli in njenem razvoju.

Brescia je že po svojem zemljepisnem položaju nujno morala podleči vplivu dveh velikih umetniških centrov Benetk in Firence. Ves razvoj domače slikarske šole je izrazito provincialen, temelji na pobudah, ki jih dobi od zunaj, razvije v okviru teh nekaj mestnih posebnosti, ki bresciansko slikarstvo ločijo od slikarstva ostale Italije, se v močni umetniški osebnosti Moretta dvigne visoko nad povprečnost in ustvari dela odličnih slikarskih kvalitet, ki presejajo okvir provincialne šole, in se končno zopet zgubi v provincializmu, kar je nujno že zato, ker svoje življenjske sile ne črpa iz lastnih moči.

Razvoj brescianskega slikarstva se prične pod močnim vplivom Benetk in potem stalno niha med njimi in Firencami ter sproti vnaša vse pridobitve

beneških in firenških slikarjev v svoj razvoj. Foppa in Ferramola sta ustvarila podlage brescianski šoli. Posebno Foppa živi pod močnim vplivom beneškega slikarstva pred Belliniji, ki ga označuje tesna povezanost z ikon-
skim slikarstvom, slik z zlatim ozadjem, združenih v poliptihe.

Že Foppa, še bolj pa Ferramola stremi za tem, da figuro oprosti nevtralnega zlatega ozadja, jo zajame kot živ pojav in jo postavi v krajino ali arhitekturo. Nadaljni razvoj stremi za čim logičnejšim sožitjem figur v krajini ali enotni arhitekturi. Figure stopijo iz poliptiha v skupino, dobe med seboj neko pravo, logično razmerje ter jih poleg osebnih odnosov veže še kompozicija, ki se osredotoči na centralno figuro, ki sedi na prestolu sredi slike. Iz nekdanjega poliptiha smo dobili nov tip cerkvene podobe, nazvan »sacra conversazione«, ki je v vsej zgodnji renesansi veljal kot ideal nabožne podobe.

Iz Benetk pa so brescianski slikarji dobili tudi pravi odnos do narave, ki jo Benečani prvi zajamejo v njenem razpoloženjskem momentu. Že Ferramola slika pokrajine, ki niso več samo ozadje, ampak pravi izraz iz žive narave, v kateri je predstavljen lov s sokoli z mnogimi, dobro opazovanimi podrobnostmi.

Iz srednje Italije pa je prišlo v Brescio znanje perspektive. Že Foppa porablja perspektivo za pogled od strani v arhitekturo, ki se perspektivično pogloblja v ozadje.

Bresciansko slikarstvo se je torej že takoj na začetku okoristilo z izsledki umetniško naprednejših centrov; iz Benetk dobi pobude za kompozicijsko vezanost figur in za krajinsko razpoloženje, iz srednje Italije pa pouk o pravilni perspektivi.

Moretto je glavni predstavnik brescianske šole. Pri njem se vsi naštetih momenti razvijajo dalje. Ideja svete konverzacije raste pod vplivi Leonarda, Raffaela in Benečanov do svobodnejše kompozicije, ki se vedno bolj bogati s čisto človeškimi motivi, kažoč se še najbolj v nežnem razmerju med Božjo materjo in sinom. Z novo kompozicijo, ki veže figure v ploskovni in prostorninski trikot, je dosegel popolnejši izraz enote. Če je diagonalna kompozicija, katere se je slikar poslužil, zasluga Benetk, pa je nov, še naprednejši kompozicijski motiv, ki se ga je poslužil pri okrasitvi kapele v palači Martingengo Cesaresco, dobil iz srednje Italije, kjer Mantegna in predvsem Correggio uveljavita nov princip komponiranja slik na stropih in kupolah, ki omogoča pravilni pogled od spodaj, to je iluzionizem. To, kar je Moretto ustvaril v tej kapeli, je brez vpliva Mantegne in Correggia nemogoče. Deset preroških postav je komponiral v okroglo odprtine pedantivov tako, da imamo vtis, da te figure skozi odprta okrogla okna zro v prostor. Pri tem slikarja neznansko zanima, kako bo te figure vstavil v odprtine. Deset figur, deset različnih pregibov in kretenj v kontrapostu, kar je zopet vpliv Michelangelovih figur.

Pri Morettu se križajo razni vplivi. Tipi figur, barve, predvsem pa krajina, vse to je tipično benečansko. Kar ni benečansko, je celoten barvni izraz, hladen, srebrni ton, na katerega so uglašene njegove slike in kar vse bresciansko slikarstvo ostro loči od toplega, zlatega tona benečanske palete. Tudi kompozicijo razvije sprva v smislu Benečanov do diagonalne razmaknjenosti v prostor, a se okoristi že z iluzionističnimi vrednotami, ki jih razvijeta Man-

tegna in Correggio. Pri vsem tem zunanjem eklektivizmu pa je Moretto umetnik velike osebne invencije, ki zna vse te vplive samostojno predelati in ustvariti vse one poteze, ki karakterizirajo bresciansko slikarstvo.

Popoln obrat iz benečanskega slikarstva v lokalno posebnost izvrši Romanino. Obrazi, katerim se vidi, da so beneškega tipa, postajajo malo izrazni, manjka jim benečanska odličnost. Kar ga posebno loči od Moretta in Benečanov, je pogrezanje oddaljencejših figur v temo in osvetljenost sprednje skupine. Koloristično pa ustvari na nekaterih slikah, posebno v velikih plokvah dela, polna barvnih vrednot.

Savoldo izraža podobne tendence kot Romanino. Željo po menjajoči se osvetljavi, s katero se je, kot smo videli, poskušal že Romanino, razvije skoraj do manire in pri tem pogloblja neke dele v temo in s tem poudarja posamezne dele kot samostojne celote. Nujno se s tem odvrne od enotne tonskosti, lokalna barva, ki je pri Morettu in Romaninu razkrojena, zopet pridobiva na svoji vrednosti. To barvnost spremljajo večkrat kar ostro risane figure, ki bi v sami risbi nedvomno prav tako učinkovale.

Savoldo je prav lepo zaključil razstavo. V njegovem delu pride zopet do izraza provincializem, ki se v močni umetniški osebnosti Moretta zgubi. Moretto ustvari dela več kot lokalne vrednosti. S tem pa je pokrajinska šola prav dobro karakterizirana. Provincializem živi od močnejših umetniških centrov in osebnosti in le posamezne močne osebnosti se dvignejo nad povprečnost take šole. V delih naslednikov pa se nujno zopet uveljavi provincializem, kar je v brescianskem slikarstvu nazorno predstavljeno v delih Moretta, Romanina in Savolda.

Milano.

Duh visoke renesanse se je naselil v Palazzu dell'Arte, kjer je bilo zbrano življenjsko delo Leonarda da Vincija, največjega predstavnika humanistično usmerjenega renesančnega človeka. Zdi se, da so se vsa prizadevanja visoke renesanse strnila v njegovi osebi in dosegla svoje najvišje izpolnilo v njegovih delih.

Njegova razstava je bila resnično največja manifestacija italijanske znanosti. Maršal Badoglio je označil Leonarda kot »početnika vse italijanske znanosti in tehnike, ki sta danes temelja njihove moderne civilizacije«.

Iz tega posebnega stališča, ki so ga zavzeli prireditelji, je bil Leonardo prikazan predvsem kot znanstvenik. Povezanost sodobne italijanske kulture in civilizacije z Leonardom naj bi potrdila še druga razstava, ki je bila s prvo združena, to je bila razstava izumov »Od Galilea do Marconija«.

Tako je vsa prireditev zašla v čisto neumetniške momente in je njen poudarek ležal na raznih vrstah tehnike, torej na problemih, ki sodobnost v prvi vrsti zanimajo. Razstava Leonarda je bila torej velika potrditev medsebojnega oplajanja raznih, časovno zelo oddaljenih dob. Koliko važnost so polagali na tehnično stran Leonardovega dela, kažejo modeli, ki so bili izvršeni po njegovih skicah in računih. Imeli so namen, da pokažejo, da vsi načrti v resnici morejo obstajati in funkcionirati. Gradivo, ki je bilo razstavljeno v tem oddelku, je dobro prikazalo Leonardove nadčloveške, naravnost gigantske zmožnosti.

Drugi del razstave, posvečen Leonardovemu umetniškemu delu, je bil v primeri s prvim pomanjkljiv. Manjkala so nadvse važna dela, kot Mona Lisa, sv. Ana Samotretja, Madona v jami in sv. Hijeronim.

Uvod v njegovo umetniško delo je temeljit študij vseh pomožnih ved, fizike, perspektive in predvsem anatomije, ki jo študira predvsem zato, da si osvoji človeško telo v njegovi anatomski pravilnosti in da na podlagi te postavi kanon po renesančnem mišljenju idealno lepega človeškega telesa.

Leonardo je v zgodovini slikarstva eden največjih umetnikov. Njegovo delo se razvija v dveh smereh, v teoriji in praksi. Največji teoretik visoke renesanse je v svojem »Traktatu o slikarstvu« postavil, oprt na svoje študije, slikarstvo na znanstveno podlago. V razvoju italijanskega slikarstva stoji na meji med zgodnjerenesančnim realizmom in visoko renesanso, ki je najbolje izražena v delu Leonardovega mlajšega sodobnika Michelangela.

Njegovo slikarsko smer je na razstavi najbolje predstavila slika sv. Treh kraljev, na kateri je zahteve slikarstva, izražene v Traktatu, praktično porabil. Ustvaril je popolnoma novo, od časa pred njim neodvisno delo. Označuje ga nova trikotniška kompozicija v ploskvi in piramidna grupacija figur v prostoru, ki je ostala značilna za vso renesanso. S kompozicijo je Leonardo povezal figure v logično skupino in uredil njihovo razmerje do prostora, ki si ga je osvojil v njegovi tridimenzionalnosti na osnovi znanstveno dognane perspektive.

Razstava je, čeprav je dala prednost tehničnemu zanimanju mojstra, tudi v njegovo umetniško delo vnesla mnogo novih momentov. To je bilo tem laže, ker se obojno med seboj spopolnjuje in je ves njegov študij le priprava za »najbolj božansko vseh umetnosti — slikarstvo«.

Ne bi pa odnesel popolne predstave Leonardove umetnosti oni, ki bi ne poromal v samostan S. Maria delle Grazie, kjer je v obednici njegova Zadnja večerja. Ta slika spada med najbolj prepričevalne ustvaritve svetovnega slikarstva. V zaprtem prostoru, ki ga obvlada z linearno perspektivo, sedi za mizo Učenik z apostoli. Perspektiva prostora poudari osrednjo figuro, Krista, s katero veže v akcijsko enoto že znana, tu štirikrat ponovljena trikotniška kompozicija dvanajst apostolov.

Še bolj kot ta formalni način družijo figure globok psihološki moment, ki temelji v Učeniških besedah »Eden izmed vas me bo izdal«. To razodetje je vzbudilo v dušah apostolov burno reakcijo, ki se kaže na obrazih in gestah. Med Učeniškom in izdajalcem pa so besede izzvale podzavestno kretnjo rok, ki se istočasno približata skledi, v katero bosta namočili kruh.

Leonardo se je predstavil kot izredno globok umetnik in eden največjih titanov duha, kar jih pozna kulturna zgodovina.

Benetke.

Tizian, Tintoretto in Veronese so trije najčudovitejši cvetovi, ki jih je pognalo beneško slikarstvo, cvetovi, ki se niso mogli razviti nikjer drugje kot v fantastično lepi prestolnici beneških dožev, mestu polnem kolorističnih odtenkov, ki jih čara sonce na marmornih fasadah palač in kjer se ponoči v pošastnih sencah izgublajo konture realnosti in ustvarjajo ma-

gično podobo tisoč in ene noči. Benetke so mesto barv, mesto luči, ki ima tu zaradi bližine morja svoj posebni sijaj, in kar naravno je, da je beneško slikarstvo zgodaj pričelo razvijati kolorističen moment in nato slavilo najvišjo zmago luči nad barvo v delih starega Tiziana, Tintoretta in Veronesa.

Že tretjič je mesto Benetke pripravilo obsežno razstavo del teh svojih največjih sinov. Tizianovi leta 1935. in Tintorettovi leta 1937. je sledila letos Veronesova razstava. S tem je zaključena veličastna trilogija beneške umetnosti, kraljica morja je razkazala največja bogastva iz svoje slikarske zakladnice.

Beneško slikarstvo, o katerem sem dejal, da je prvo razvilo koloristični moment, je še dolgo potem, ko je Giotto uvel nov, od vseh tako občudovani način, slikalo, zagledano v monumentalno resne mozaike Markove cerkve, na tradicionalen način slike z zlatim ozadjem združene v poliptihe, kot jih je sprejelo z Vzhoda. Šele Vivarini je oprostil beneško slikarstvo starih shem in mu nakazal novo smer. Odslej je beneško slikarstvo krenilo na svoja pota in se daleč pred ostalo Italijo zavedelo dveh važnih problemov slikarstva, problema krajine in problema sveta kot optičnega pojava.

Belliniji so iniciatorji novega razvoja v beneškem slikarstvu. Ustvarili so nov tip nabožne podobe, ki je v zgodnji renesansi ne samo v Benetkah, ampak tudi v srednji Italiji osnovna oblika altarnega slikarstva, sacra conversazione, tip, ki ga dalje razvijata Palma starejši in Tizian. Težnja po čim verjetnejšem razmerju med figurami in prostorom, v katerem se nahajajo, in pa predvsem poglobljeno duševno razmerje med figurami sta najvažnejši pridobitvi novega slikarstva. Giovanni Bellini pa poda že osnovo za rešitev problema, ki si ga je beneško slikarstvo postavilo za svoj cilj, za dosego vizuelnega vtisa resničnega sveta. Že pri G. Belliniju se opazi vpliv svetlobe na barvo, ta začne izgubljati nekdanjo lokalno pomembnost, vse bolj se v luči, ki se že tu in tam prepričljivo pobliskava na oblačkih, razkrajja barva in slika prične dobivati oni značilni beneški zlati ton, ki odlikuje beneško slikarstvo pred vsem istodobnim slikarstvom Italije.

Istočasno pa se pod vplivom Mantegne razvije drug slog, ki poseže v prostor. Tako so dani vsi pogoji, ki so za nadaljnji razvoj potrebni. Figura je bila v svoji anatomski pravilnosti osvojena, pod vplivom znanja perspektive je dosežena poglobitev prostora, razvoj barv pod vplivom svetlobe, ki ga je nakazal Bellini, pa je že trdno usmeril beneško slikarstvo k uresničitvi naloge, ki si jo je zastavilo.

Še en element se prav v Benetkah najprej razvije do samostojnosti, to je krajina, ki jo še Belliniji redno pojmujejo le kot ozadje sliki, a jo Giogione prvi zajame v njenem razpoloženjskem momentu in ustvari umetnino čudovitih razpoloženjskih vrednot, ki visi danes pod nazivom »Vihar« v beneški akademiji. Krajina v svojem vizuelnem vtisu je edina vsebina te slike.

Njegov drug je Tizian, ki sprva hodi po uglajenih stezah Bellinija in Palme st., a se kmalu razvije v prvega izrazitega kolorista, ki je prvi razvil slikarstvo do impresionističnega momenta. Naloga beneškega slikarstva je v bistvu že dosežena.

Pomen Tiziana in veliko; usodno novost njegovega slikanja najbolj občutimo, če ga vzporedimo z Michelangelom. Tizian in Michelangelo sta dva popolnoma nasprotna svetova. Michelangelo je podajal golo telo v njegovi anatomski pravilnosti in plastični tridimenzionalisti. V delih v Sixtinski kapeli je izčrpal vse mogoče pregibe človeškega telesa, ki so za poznejše rodove postali neizčrpna šola za študij anatomije in kjer se je učil tudi Benečan Tintoretto, ki je z znamenitim stavkom »Risba Michelangelova in Tizianove barve« izpovedal svoj umetniški credo.

Po Michelangelu se je zdelo, da je slikarstvo doseglo višek svojega razvoja. Razvoj v Benetkah pa je dal slikarstvu nov smisel in tu je največji pomen beneške šole. Tizian in Tintoretto pomenita v razvoju slikarstva ogromen napredek.

Tizianov mlajši drug Tintoretto je tako revolucionaren pojav v beneškem slikarstvu, da so ga sprva vsi odklanjali. Mirno kompozicijo Tiziana je razgibal do baročne patetike, njegovo barvno harmonijo zamenjal s strastnim prelivanjem svetlobe in sence, prostor pa razširil do doslej neslutnih globin. Tizianovo impresionistično tehniko pa je stopnjeval do take popolnosti, da je postal podlaga vizionarnosti El Greca ter slikarskega iluzionizma Velasqueza in Goye.

Veronese je v beneškem slikarstvu svojevrsten pojav. On ni problematik, kot sta bila Tizian in Tintoretto. Primerjali bi ga lahko z Raffaelom. Kar je Raffael v razmerju do Michelangela, to je Veronese v razmerju do obeh velikih prednikov.

Veronese, po rodu iz Verone, se je v Benetkah okoristil s Tizianovo slikarsko tehniko, jo zvezal z Michelangelovo nadčlovečnostjo in tako ustvaril monumentalno kompozicijo. Pri tem pa je zajel Benetke v njihovem najglobljem bistvu, bogastvu, šumnih veselicah in pirovanju.

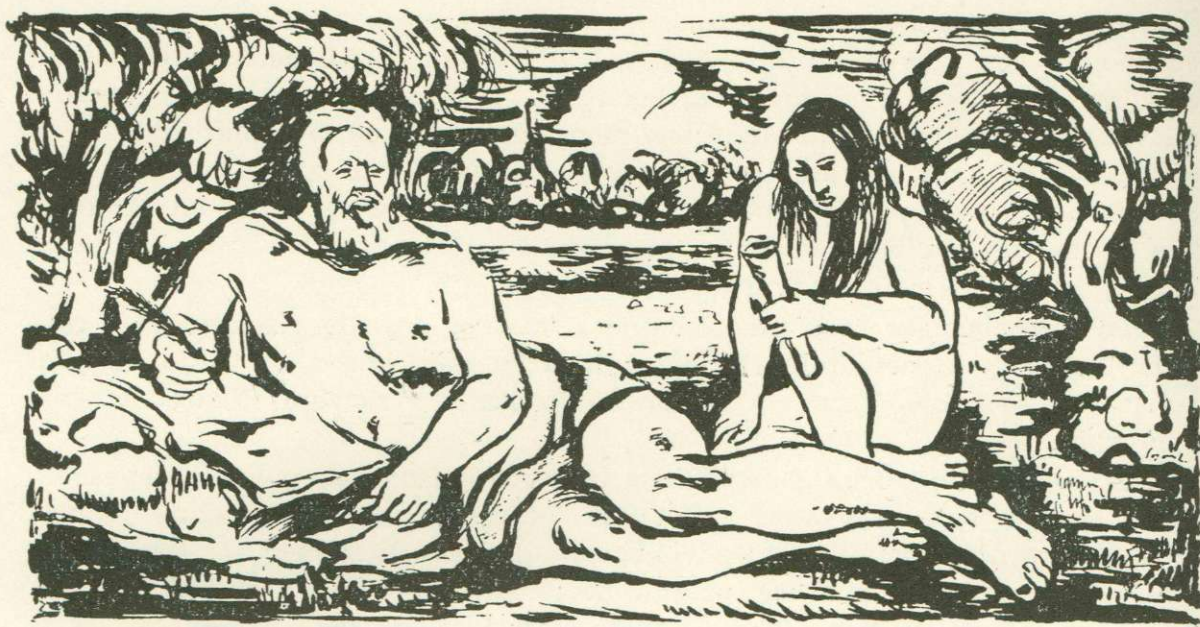
Za nadaljnji razvoj beneškega slikarstva pa je važno njegovo delo, ker je iz srednje Italije sprejel nov princip kompozicije — iluzionizem. Veronese sicer ne zmore tega, kar je pred njim uresničil Correggio v kupoli v Parmi. Perspektivo pojmuje on vezano na prednji rob slike, zato vzbude figure vtis padanja, ne pa svobodnega plavanja v zraku. V tej smeri je Veronese le posrednik velike kompozitorske novosti, ki jo v Benetkah izpelje do skrajnosti Tiepolo.

Veronese, čigar delo je v Benetkah oprto na tri prostore, cerkev San Sebastiano, ki jo enotno dekorira, na Doževo palačo, kjer slika v slavo Sere-nissime, in na vilo Maser, kjer pride najbolj do izraza iluzionistična poteza njegove umetnosti, je, čeprav priseljenec, pravi slikar lagunskega mesta kot veren živopisec razkošja Benetk, ki ga zna izraziti v čudovitih barvnih finesah, odlikujočih njegova platna.

Vse tri razstave, Tizianova, Tintorettova in Veronesova tvorijo nekako celoto. Ti trije Benečani so začetniki one velike in važne struje v umetnosti, ki vodi preko vizionarnosti El Greca, Velasqueza, Goye, preko umetnosti 18. in 19. stoletja in se je končala pred našimi očmi v umetnosti impresionizma.

In zopet je stara umetnost oplodila novo, preteklost in sedanost sta si podali roke.

Jože Gregorič.

Zapiski

Razbita plastika na Muzejskem trgu ali kulturna Ljubljana A. D. 1939.

Vsemu se je naša umetnost v dolgi dobi svojega življenja in razvoja že privadila. Zaničevanja njenih tvorcev, nepriznanja, obupno praznih razstavnih prostorov, bede, ponižanja itd. Vse to že nekako spada v njeno častno spremstvo, na katerega že zdavnaj računa in s katerim se je že zdavnaj sprijaznila. Vendar pa se je v tem vročem poletju 1939. leta pripetil dogodek, ki pomeni vrhunec zapostavljanja in torture te plemenite hčere slovenskega kulturnega prizadevanja. Neznane »Slovenke« so neke noči v mesecu juliju razbile vrtno plastiko kiparja Franceta Kralja na Muzejskem trgu, razdejavanje pa so dopolnili še ponočnjaki (ali morda zopet »Slovenke«), ki so kip polili s črno tekočino. Zdaj stoji dokument tega največjega barbarstva, kar jih pomni naša kulturna tradicija, zapuščen med visokim drevjem v parku in le Valvazor z vztrajno gesto opozarja popotnika na visoki nivo, na katerega je prispela po tri sto letih kulturna Ljubljana v obračunavanju in občevarju s slovensko umetnostjo.

Spomenik Franceta Kralja je predstavljal doprsko podobo kmečke žene, objemajočo snop žita, otroka in kravo. Slogovno je delo zelo značilno za poslednja kiparjeva dela, kjer se umetnik skuša približati z najbolj primitivnimi formami občutju narodne umetnosti in preprostosti njegovega načina oblikovanja. Spomenik je zamišljen kot vrtna plastika in je zato tudi bil postavljen na trgu med drevje, kjer je z okolico tvoril prav lepo estetsko podobo.

Prvi, ki je nad plastiko povzdignil svoj glas, je bil najbolj nepoklicani med nepoklicanimi, časnikarski fotoreporter g. Čoro Škodlar (Č. Š. — »Jutro«, številka 144, 24. VI., str. 7). Gospod fotoreporter, ki se — po ne vem kakšni krivi usodi — sem pa tja tudi malce pobavi z umetnostjo, zadnje čase pa pretežno z umetnostno »kritiko«, je prvi zapazil neznanske napake, ki naj jih po njegovem ekscellentnem »poznavanju« umetnosti nosi kip Franceta Kralja. V svojem znanem žurnalistično-revolverskem slogu, ki bi delal čast dopisniku vsakega bulvarskega lističa, zgovorno dokazuje

svojo nejevoljo nad nezaslišanim spomenikom. Kakor vedno tako tudi to pot spretno pritegne k debati tako zvano »javnost«. V našem primeru na ta način, da namenoma zamolči — morda tudi iz nevednosti? — da je plastika vrtna in da ji pridene vzdeveli »simbol slovenske žene«. Med drugim pa moremo brati v njegovem poročilu podobne cvetke: spomenik ne zasluži, »da ga nosi slovenska zemlja«, mimo njega hodijo »otroci in dekleta ljudske šole na Mladiki in dijakinje obeh gimnazij na liceju, ki se ob spomeniku zgražajo in kvarijo estetski okus«; dalje je ta skaza-spomenik naravna posledica »propagiranja poduhovljene umetnosti, kakor jo že mnogo let sem pridigujejo nekateri kritiki in umetnostni zgodovinarji«; retorično se vprašuje: »Rad bi vedel, koliko časa nas bodo pod krinko umetnosti s takimi nestvori vlekli za nos?«, »kdaj bomo poklicali na zagovor zaščitnike in propagatorje take ‚poduhovljene‘ umetnosti?« in na koncu bojevito — v slogu agitatorja in govornika predmestnih pivnic: »Skrajni čas je, da obračunamo s tako ‚umetnostjo!«

Iz vsega tega pisanja, iz katerega veje neka nerazumljiva ihta in zagrenjenost, morem naposled le spoznati, kaj greni g. Škodlarju življenje. Najprej pade generalizirajoča umetnostna sodba: spomenik, ki je nastal v znamenju »poduhovljene umetnosti«, je treba pri priči odstraniti. Kaj morem g. fotoreporterju, če mu nikakor ni jasno, kaj in kako je s poduhovljeno umetnostjo! Iz vsega je jasno razvidno, da mu teoretične umetnostne zadeve prav nikoli niso bile jasne. In, ali naj odraslega človeka, ki je poleg tega redni poročevalec umetnostnih razstav v »Kulturnem pregledu« »Jutra«, kar takole poučujem? Edino, kar mu morem svetovati, je to, da si nekje nabavi kako umetnostno teoretično knjigo za prvence. Na tem bolečem mestu pa že prispemo do njegove druge bolečine, ki se glasi: »oj ti kritiki in umetnostni zgodovinarji!« V resnici, posebno

poslednjih g. Škodlar nikakor ne ljubi. Toda kakor njegova neljubezn do poduhovljene umetnosti tako tudi ta, do siromakov umetnostnih zgodovinarjev, sloni na absolutnem nepoznanju in nerazumevanju vsega, kar bi »nas« z gospodom »kritikom« utegnilo »zblizati«. Če sem prav razumel njegovo dosedanje pisarjenje, se vnema, oziroma mu je ideal v umetnosti nekakšen pobarvan »pildek«, lepo realističen, prikupen na videz in tudi zanimiv po svoji živahni vsebini. Tako mnenje je spričo njegovega poklica popolnoma razumljivo in morda neobhodno potrebno. Seveda ni pa neobhodno potrebno, da zaradi sebe in svojega fotografskega posla vsako drugo umetnost zanika, saj je vendar gotovo, da obstoji tudi še drugačno umetnostno oblikovanje! In tako smo spet na istem mestu, kjer smo stali poprej, in spet je možen edini nasvet: učbenik! Višek abotnosti v svoji famozni »kritiki« pa je nedvomno g. fotoreporter dosegel v stavku o licejkah, ki se »zgražajo« ob spomeniku. Naenkrat imamo pred seboj moralista, ki celo z etičnega stališča obdeluje ubogo žensko, otroka in kravo. Kakšna moralna rigoroznost! Le kako bo g. Škodlar šele drugič nastopil n. pr. proti ženskim in moškim aktom, ki dostikrat zaradi pomankanja estetskega čuta in umetnostne kvalitete mejijo na pornografijo, so pa dijakinjam »obeh gimnazij na liceju« na razstavah in tudi drugod prav lepo dosegljivi.

Kdo bi si mislil, da bo to abotno pisanje našlo v naši »javnosti« toliko odmeva! Pojavijo se kar po vrsti tudi zavezniki g. Škodlarja, ki jim je njegova preudarna beseda menda tisti hip snela luskine raz oči. Tako nastopi Peen s konzervami, nepoznani Mikula Letič in seveda tudi neobhodna Kurenčkova Neška.

Medtem pa so že »Slovenke« razbile kip. Poročilo o tem z dvema fotografijama je prineslo »Jutro« z dne 15. VII. t. l. (štev. 162). Poročevalec ni podpisan, vendar — po slogu sodeč — ne more biti daleč od

osebe g. Čora Škodlarja. Takoj zavzame stališče: »Nikakor ne moremo odobravati načina, s kakršnim so dali poškodovalci spomenika duška svojemu odporu...« — kar naj seveda smatramo za iskreno besedo, opremi pa poročilo z mnogimi koristnimi nauki in ugotovitvami. Na primer: »Spomenik ni našel dopadjenja ne pri kritiki ne pri občinstvu.« Pustimo občinstvo ob tej priliki ob strani. Pomislimo le, da je isti kip stal lansko leto ob priliki razstave slovenskih likovnih umetnikov nekaj mesecev pred Jakopičevim paviljonom, pa se naše »občinstvo« zaradi njega niti zganilo ni. Rajši pogledajmo, kako je z nedopadanjem na strani kritike. Ne poznam kritika, ki bi do časa, ko je nastajalo poročilo o razbitju spomenika v »Jutru«, kakor koli izrekel nezadovoljstvo nad spomenikom. Ne morem si torej teh čudnih besed razlagati drugače, kakor da si je gospod fotoreporter Čoro Škodlar vzel vso slovensko likovno kritiko v zakup, da si je posadil sam sebi na glavo krono vrhovnega razsodnika na našem likovnem Parnasu in da v neznanski težnji po veličini drugih kritikov niti ne vidi več...

Kmalu po tem dogodku je v »Jutru« (števil. 167, 21. VII., str. 7) izšlo pismo biologa g. univ. prof. dr. Borisa Zarnika iz Zagreba, ki tako po svojem slogu kakor po vsebini nedvomno pomeni višek v razvoju »spomeniške afere«. Gospod profesor, ki se sicer menda kaj malo meni za slovenske kulturne zadeve, je našel za potrebno, da v primeru, ko gre za razbijanje slovenskih kulturnih vrednot, poseže v nevezani in kasneje celo vezani besedi v naše kulturno življenje. Seveda moramo poudariti, da ga ob taki priliki tudi ne potrebujemo, ker, kakor je videti, znamo tako reč tudi sami napraviti; da jim pa razbijanje budi celo zavidanja vredno pesniško žilico, to nas biološko strašansko veseli, čeprav bi tudi brez tega ne utrpeli nobene škode. Pisma nima smisla analizirati, berimo raje nekaj cvetk. »kot biolog moram konstatirati,« da je to razbijanje z biološkega stališča

»najrazveseljivejši pojav zadnjih let na Slovenskem,« da je »elementaren izbruh slovenske rasne samozavesti, ki kaže, kako zdrav in čil narod smo.« Značilen je stavek: »Pri drugih, mnogo večjih narodih so morali ljudem odpreti oči šele s posebnimi zakoni in uredbami...« seveda »našemu duhu, našemu, v dednih osnovah vcepljenemu pojmovanju o lepoti,« pa je bil spomenik tako na poti, da smo kar sami, ilegalno z njim obračunali. In ob koncu pisma: »Neznanim izvršilcem narodne obsodbe pa kličem: bravo, dečki!« Kakor je gotovo, da so pojmi gospoda profesorja o umetnosti popolnoma »iznakaženi«, tako nam pa zadnji stavek odkriva njegove velike sposobnosti na biološkem polju, specialno v primeru določevanja spolov. Vsi vemo, da so spomenik razbile »Slovenke«, torej bitja ženskega spola (tako vsaj je stalo na papirju, ki sem ga videl objavljenega v »Jutru«), no, in če g. profesor biologije kar na distanco z »bravo, dečki« ugotovi pravilni spol neznanim storilcem, je to z biološkega stališča najbrž lep uspeh!

Obenem s tem značilnim pismom je označil svoje stališče do te »afere« tudi kulturni urednik »Jutra« g. Borko (—o). Kakor gotovo je njegovo pojmovanje umetnosti in posebno tega žalostnega primera pravilno in sem prepričan, da je njegovo odklonilno stališče do razbijanja slovenskih kulturnih vrednot pošteno in iskreno, tako menim, da je potrebno, da pretresemo nekatere detajle njegovega komentarja. Močno dvomim, da bi bilo stališče g. prof. dr. Zarnika, ki ga je zavzel kot biolog do skulpture, »ki naj predstavlja slovensko ženo v njeni tipični podobi,« le količkaj vredno pozornosti! G. profesor namreč sam priznava, da skulpture sploh videl ni (»nisem videl skulpture na Muzejskem trgu«) in torej do tega specialnega primera sploh ne more zavzemati stališča. Tudi sicer je razvidno iz njegovega pisma eno samo dejstvo, namreč — nedolžno veselje nad razbijanjem in prav nič drugega. Presenetljivo jas-

na je g. uredniku kvaliteta kipa, ki da je tak, »da ni vreden obrambe!« Ne maram usiljevati svoje sodbe o kvaliteti plastike nikomur, vendar je značilno, da se g. urednik pridruži v sodbi naši »javnosti« in pa mnenju g. Čora Škodlarja, Peena, Mikule, Letiča in Kurenčkove Neške... Sicer pa g. Borko v naslednjem stavku svojo negativno sodbo utemelji, a tudi na tem mestu se presenetljivo srečata v umetnostnih sodbah z g. Č. Škodlarjem. Pri obeh srečamo izraz »izrojena umetnost« (g. Škodlar: »iznakažena umetnost«), ki je neznansko zanimiv in je prosto prestavljen po nemški krilatnici »entartete Kunst«. Takole utemeljuje g. urednik svojo sodbo: »Je to zadnji odmev tiste velike mode, ki so jo ponekod imenovali 'izrojena umetnost' in ki bo za njo ostalo 'kaj malo umetnostnih pridobitev' (podčrtal jaz). Čemu naj bi bila ekspresionistična umetnost, ki se je kakor vsaka povsem organsko kot reakcija na naturalizem XIX. stoletja razvila v evropski sferi — moda, mi je povsem nejasno. Ne nase, ne na domače kritike in umetnostne zgodovinarje se sklicujem, ko zapišem, da so pridobitve ekspresionistične umetnosti velike, vsekakor pa nujne in organske in da je to umetnostno gibanje rodilo vrsto velikih mojstrov, ki so se za svoje ideale prav tako iskreno in iz polnega srca borili kakor, postavim, renesančni mojstri. Drugi del stavka o 'izrojeni umetnosti' in pa trditev, da bo za to 'modo' ostalo malo kulturnih pridobitev, pa skriva nedvomno nekaj resnice v sebi. Že prej sem zapisal, odkod izhaja izraz 'izrojena umetnost'. Tam 'ponekod' so vrgli iz galerij dela (n. pr. Kokoschka, Barlach, Klee itd.), ki so jih zopet 'drugod' z velikim veseljem kupili za svoje umetnostne zbirke; med kupci je bila tudi kulturna Francija. Da bo potem na nekaterih mestih Evrope malo ostalo za to umetnostjo, ni prav nobeno čudo — toda umetnost je pri tem nedolžna žrtev — in da bo pri nas isto, smo prav lahko prepričani, posebno če bomo

nadaljevali s takimi metodami kot na Muzejskem trgu.

Od ostalih misli komentarja, ki se čudno križajo za pro et contra in mi delajo vtis, kot da jih je pisal Janus sam, bi mogli navesti še kako zanimivost. Tako n. pr. je g. urednik prepričan, da gre resničen umetnik velikokrat »pred povprečno množico«, seveda takoj dostavlja, da to ne velja »tudi za ljubljanski primer«. Kje so kriterji, ki mu tako precizno jamčijo za svetost takega mnenja? Morda odklonilno stališče g. Čora Škodlarja ali ljubljanske publike? O prvem ni da bi govoril, o drugem bi pa mogel navesti večnoveljavni stavek, ki sta ga nekoč zapisala brata Goncourt, namreč, da je le tisto prava umetnost, do katere čuti masa instinktiven odpor! Posebno dobi ta stavek veljavo, če malo pogledamo umetnostno »naziranje« ljubljanskega meščanstva. Pred dobrimi tridesetimi leti se je z obupno odločnostjo uprlo poizkusu naših impresionistov (»kozolčarjev«!), ki so prinašali v našo provinco drobce prave, čiste umetnosti. Kasneje se je ista igra ponovila ob nastopu ekspresionistov, ki pa se na žalost »igra« še do današnjih dni. Ves razvoj naše »moderne« spremlja torej velika večina naše javnosti z mrzlim odporom, v najboljšem primeru s toleranco. Recimo, da za »ekspresioniste« malo težko trdimo, tale in tale prispevek k slovenski umetnostni kulturi je absolutna umetnina, prepričani pa smo menda vsi o visoki kvaliteti Jakopičevih, Jamovih ali Sternenovih del. In kje bi bil sled te umetnosti, če bi naša »javnost« s svojim »zdravim« čutom in s svojim »v dednih osnovah vcepljenim pojmovanjem o lepoti«, prodrila? Ali v resnici, g. urednik, ponovitev podobnega primera ob Kraljevi plastiki tako nezmotljivo izključujete?

B. Borko trdi nadalje, da morajo biti kipi, ki naj krasi mesto, »reprezentativni za narod in njegovo kulturo«. Tudi ta trditev je pravilna le na pol. Mesto namreč lahko krasi več vrst plastike. Reprezentativna je n. pr. plastika, ki se postavlja na

trge in ki v resnici s tem, da predstavlja zaslužne može, opozarja na narodno kulturo. Tako je n. pr. Vodnikova statua, Prešernova in tudi Valvazorjeva na Muzejskem trgu. Mora pa služiti v okras mestu tudi druga plastika n. pr. tkzv. vrtna, ki ne opravlja težke reprezentančne službe, marveč je bolj dekorativnega, intimnega značaja. Take so plastike v Tivoliju, n. pr. Goršetov Fantek z gospo in Deček z ribo pod tivolskim gradom. Med to plastiko spada tudi kip Fr. Kralja, ki je bil na Muzejskem trgu potisnjen med drevje in se mu o kaki »reprezentančni« konkurenci do kolega Valvazorja še sanjalo ni. Zmotno naziranje o njegovi reprezentativnosti kakor tudi o »simbolu«, ki ga predstavlja, si je namerno na lepem izmislil g. fotoreporter Čoro Škodlar ter to svoje mnenje očitno posredoval tudi drugam.

Z obema rokama pa podpišem lepi in resnični stavek g. urednika, da naj bo končna odločitev o umetnostnih zadevah prepuščena tistim, »ki najbolj ljubijo in najbolj poznajo umetnost«. Resnično je potrebno pri pravilnem presojanju umetnosti v najvišji meri združevati obe imenovani hvalevredni lastnosti. Toda dočim je prva lastnost, čeprav včasih malo svojevrstna, — glej kip na Muzejskem trgu — še kolikor toliko lahko dosegljiva, je s priposestvovanjem druge velik križ. Kaj je bolj relativnega kakor poznavanje umetnosti? Logično bi bilo, da pozna umetnost tisti, ki se dolgo vrsto let intenzivno bavi s tem predmetom in ki ima za ta študij tudi potrebno strokovno podlago. Taki ljudje so po navadi umetnostni zgodovinarji in esteti in tem se tudi prepušča sodba o teh rečeh. Toda tako je le drugod! Pri nas, kakor je videti iz pisanja g. Škodlarja, pa je očitno stvar povsem drugačna. Pri nas ni za presojo umetnosti potrebno prav nič drugega, kakor da pričneš o umetnosti pisati, da nabodeš in osmeiš kakega umetnostnega zgodovinarja, ga pokličeš na odgovor; sicer pa, da vsakemu zatrjuješ, da jih imaš

še dosti za bregom, da se v tebi nekaj velikega skriva, pa čeprav se poslednje ne odkrije drugod kot n. pr. v oštariji. Pri tem se ne sme štediti z bobnečimi besedami, trdiš, da so vsi umetnostni zgodovinarji brez razlike bedaki, razbiješ malike, postavljaš nove, deliš in odvzemaš medalje! Da se je z nastopom takih pisarjev o umetnosti v našem umetnostnem svetu rodilo veliko zlo, je jasna stvar.

Kasnejši politični turnir, ki mu je bilo povod preprosto razbijanje kipa in ki se je odigral med poetom Igom Grudnom in kolegom g. prof. dr. Zarnikom, razen slabih uslug slovenski vezani besedi (zlasti s strani biologa), k »spomeniški aferi« ne prinese kaj posebnih novih momentov.

Zaključujem svoje vrstice s sledečim prepričanjem: Da je plastika Franceta Kralja na Muzejskem trgu prav gotovo v toliki meri kvaliteta kakor druge naše javne, tudi reprezentativne statue in je torej z njenim uničenjem bilá slovenski umetnosti povzročena škoda. Da je način, s katerim so »Slovenke« obračunale s kipom, vandalizem in barbarstvo. Da te »Slovenke« prav gotovo ne izhajajo iz tistih plasti slovenske družbe in naroda, ki jim je slovenska umetnost pri srcu, ki se udeležujejo umetnostnih razstav in prireditvev ter se tako oddolžujejo težkemu in nehvaležnemu delu umetnostnih tvorcev. Da »občinstvo« o umetnostnih vprašanjih nikakor ni kompetentno. (Balzac — Rodin — primera g. B. Borka). Da je pisanje g. fotoreporterja Čoro Škodlarja zelo humoristično zabavno in zatorej le s te strani branja vredno. In naposled, da se pridružim mnenju g. B. Borka: da je čas »najstrožji in najpravičnejši kritik«. Zato ga prosim, Čas namreč, naj popelje razbito ženo, otroka, kravo, vse akterje, ki so pri njenem uničenju sodelovali: »Slovenke« in »bravo dečke«, vse, ki so to dramo kakor koli spremljali in seveda tudi mene — pred svoj nepodkupljivi in strogi tribunal — in mi bomo sodbo sprejeli.

Mikuž Stano.